

Identifying and Categorizing the Pathological Factors of Industrial Development Policy Process in Iran (1991-2018)

Yahya Kamali¹ Department of Political Science, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. (Corresponding Author).

Sedighe Sheikhzadeh Joshani² Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Mohammad Karimizadeh M.A. , Department of Political Science, Faculty of Law and Theology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Received: 2022/02/13 | Accepted: 2022/07/05

Abstract

Purpose: Industrial development plays an important role in economic variables such as creating employment, increasing economic growth and reducing poverty. Attention has always been paid to the industry sector in the five-year development plans in Iran. In addition, various organizations are active in the field of industrial development policy making. This study intended to identify and categorize the pathological components of industrial development policy in Iran during the period between 1991 and 2018.

Methodology: To achieve this goal, the Qualitative Meta-Synthesis Method was used and the research data were collected by applying documentary method, which included 155 scientific articles, 19 books and reports, as well as 3 dissertations. As a result, 75 sources were cited. The statistical sampling method was of purposive judgment type. In this regard, 117 concepts or challenges were identified, and then were categorized on the basis of an integrative theoretical policy framework.

Findings: Findings include the pathological factors of Iran's industrial development policy-making which fall into four sections: a. 'the content', including such categories as long-term goals or visions, strategies, programs, policies and regulatory or monitoring laws and regulations; b. 'the process', including such categories as agenda setting, policy formulation, decision making, implementation and evaluation; c. 'the actors', including infra-organizational, organizational and individual categories; d. 'environment or context', including the categories of political values, government's comprehensive view and framework, political support, managerial-administrative capacity, analytical capacity.

Implications: The findings of the present study can provide a good basis for reforming industrial development policy in Iran.

Keywords: Development, Industrial Development, Policy Making, Pathology, Meta-Synthesis.

1. yahyakamali@uk.ac.ir

2. ssheikhzadeh@uk.ac.ir

عنوان مقاله: شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران (۱۳۹۷-۱۳۷۰)

یحیی کمالی^۱، صدیقه شیخ‌زاده جوشانی^۲، محمد کریمی‌زاده^۳

مقاله پژوهشی

دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴
پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۴

چکیده:

هدف: توسعه صنعتی نقش مهمی در متغیرهای اقتصادی از جمله ایجاد اشتغال، افزایش رشد اقتصادی و کاهش فقر دارد. در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در ایران به بخش صنعت نیز توجه شده است. علاوه بر این، سازمان‌های مختلفی در زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی فعالیت دارند. هدف پژوهش حاضر، شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران در دوره زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ است.

طرح پژوهش / روش شناسایی / رویکرد: برای دستیابی به این هدف، از روش فراترکیب استفاده شده و داده‌های پژوهش به روش اسنادی گردآوری شده است. در پژوهش حاضر به ۷۵ داده شامل مقاله‌های علمی، کتب و گزارش (به زبان فارسی) استناد شده است. روش نمونه‌گیری از داده‌ها، هدفمند است. در این راستا تعداد ۱۱۷ مفهوم یا چالش شناسایی شده است که این مفاهیم بر اساس یک چارچوب نظری تلفیقی سازماندهی شده‌اند.

یافته‌های پژوهش: یافته‌های پژوهش حاضر شامل آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی ایران است که در چهار بخش: (۱) محتوا شامل مقوله‌های اهداف بلندمدت یا چشم‌اندازها، راهبردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و قوانین و مقررات نظارتی یا تنظیمی؛ (۲) فرایند شامل مقوله‌های تنظیم دستور کار، تدوین سیاست، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی؛ (۳) بازیگران شامل مقوله‌های فراسازمانی، سازمانی، و فردی؛ و در نهایت (۴) محیط یا زمینه در مقوله‌های ارزش‌های سیاسی، رویکرد و نگاه کلان و غالب حکومتی، حمایت سیاسی، ظرفیت مدیریتی-اداری، و ظرفیت تحلیلی شناسایی و دسته‌بندی شده است. یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند مبنای مناسبی برای اصلاح سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها: توسعه، توسعه صنعتی، سیاستگذاری، آسیب‌شناسی، فراترکیب.

۱. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران (نویسنده مسئول)
yahyakamali@uk.ac.ir

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
Ssheikhzadeh@uk.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

توسعه صنعتی بخش مهمی از توسعه متوازن یک کشور است که در تسریع رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال، کاهش نابرابری و فقر نقش مهمی ایفا می‌کند. در واقع، توسعه صنعتی بخشی از فرایند توسعه است که موجب دگرگونی وابستگی‌های سنتی در زمینه‌های اقتصادی می‌شود. توسعه صنعتی به لحاظ گستره و ابعاد یکی از وسیع‌ترین و متنوع‌ترین حوزه‌های توسعه و شامل ابعاد مختلف ماشین‌سازی، انرژی، حمل‌ونقل، ساختمان، ابزارآلات، برق و الکترونیک، تجهیزات خانگی، معادن، و بسته‌بندی می‌شود. تاریخچه سیاستگذاری صنعتی در ایران به برنامه سوم عمرانی (۱۳۴۱-۱۳۴۶) بازمی‌گردد، جایی که در آن با منطقه‌ای کردن برنامه بخش‌های اقتصادی با هدف ایجاد قطب‌های مختلف صنعتی و کشاورزی و نیز انجام اصلاحات ارضی، زمینه توسعه صنعتی فراهم گردید تا در برنامه چهارم به‌طور مشخص به آن پرداخته شود و در خصوص اجرای آن گام‌هایی برداشته شود. این فرایند در برنامه‌های عمرانی بعدی و برنامه‌های توسعه پنج‌ساله بعد از انقلاب ۱۳۵۷ ادامه یافت.

در سال ۱۳۹۵ طبق گزارش مرکز آمار ایران، سهم بخش صنعت از اشتغال کشور ۳۱/۹ درصد بوده است.^۱ این نقش گسترده بخش صنعت فقط مختص اشتغال نیست، بلکه در رشد اقتصادی، کاهش نابرابری‌ها و فقر نیز مهم و تعیین‌کننده است. بنابراین، با توجه به اهمیت بخش صنعت در توسعه جوامع، سیاستگذاری در این حوزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در زمینه آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران به آسیب‌های مختلفی اشاره شده است (صدیقی، ۱۳۸۴؛ درودی، ۱۳۹۶؛ معصومی‌راد، ۱۳۹۰؛ صیفوری و تقوی، ۱۳۹۷؛ و Mossalanejad & Hoshang, 2017). اما هیچ پژوهشی این موارد را به صورت جامع شناسایی و دسته‌بندی نکرده است. بررسی پیشینه آثار مرتبط با پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هیچ اثری به‌طور خاص به فراترکیب آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران نپرداخته است. با وجود این، در خصوص شباهت‌ها و تفاوت‌های پژوهش حاضر با آثار معرفی شده باید گفت که تنها وجه شباهت همه آثار با پژوهش ما پرداختن آن‌ها به متغیر وابسته پژوهش، یعنی توسعه صنعتی، است. در نتیجه، پژوهش حاضر از این جهت که با استفاده از ادبیات نظری حوزه سیاستگذاری به توسعه صنعتی پرداخته و هدف اصلی آن آسیب‌شناسی سیاستگذاری این حوزه بوده و برای دستیابی به این هدف از روش فراترکیب استفاده کرده است، پژوهشی جدید در حوزه سیاستگذاری توسعه صنعتی محسوب می‌شود.

1. https://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/fulltext/1395/n_ank_95-2.pdf

پژوهش حاضر می‌کوشد با استفاده از روش فراترکیب، ضمن شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران در بازه زمانی ۱۳۷۰-۱۳۹۷، به ارائه دیدی جامع در این زمینه بپردازد. به عبارت دیگر، پژوهش حاضر درصدد است نگرشی نظام‌مند را برای پژوهشگران این حوزه از طریق ترکیب یافته‌های پژوهش‌های قبلی ایجاد کند و دانش فعلی را در این زمینه بسط دهد و دید جامع و گسترده‌ای را در زمینه آسیب‌شناسی سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران فراهم آورد. به علاوه، پژوهش حاضر به لحاظ نظری دسته‌بندی جدیدی متناسب با مدل نظری **والت و گیلسون**^۱ (۱۹۹۴) ارائه می‌دهد و از این جهت نو محسوب می‌شود. به لحاظ عملی نیز آسیب‌هایی که شناسایی شده‌اند می‌توانند راهنمای عمل سیاستگذاران حوزه توسعه صنعتی در ایران باشند و یافته‌های ارزشمندی را در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد، زیرا هنگامی که آسیب‌شناسی جامعی از سیاستگذاری در حوزه توسعه صنعتی صورت می‌گیرد، این بخش می‌تواند نقش بیش‌تری در اشتغال و رشد اقتصادی ایفا نماید و با کاهش و رفع معضلات این بخش در بهبود متغیرهای اقتصادی چون بیکاری، نابرابری، و فقر در رفاه جامعه نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند.

مبانی نظری پژوهش

رهیافت‌های نظری و مدل‌های مفهومی بسیاری با هدف ساده‌سازی مطالعات سیاستگذاری و بررسی سیاست‌ها در حوزه‌های مختلف اجرا شده است که هر کدام متناسب با موضوع و سیاست مورد بررسی می‌تواند فهم پژوهشگر را از فرایند، محتوا، زمینه‌ها و پیامدهای سیاست‌ها و سیاستگذاری‌های موضوع مورد بحث به‌طور قابل‌توجهی افزایش دهد. این مدل‌ها می‌توانند علت‌ها و عوامل، مشکلات و موانع سیاست‌ها و نقاط قوت و ضعف را مشخص کنند و اهداف و اولویت‌ها را روشن سازند و پیامدها و نتایج سیاست‌ها را در جهت تلاش برای اصلاح و در نهایت پیشرفت کار، با سیاستگذاری مناسب‌تر و کارآمدتر بیان کنند.

از آن‌جا که نگاه ما در این پژوهش آسیب‌شناسانه و جامع است و از طرف دیگر روش بکارگرفته‌شده نیز فراترکیب است، که به دنبال تجمیع دانش است (Kamali, 2017)، به علاوه این‌که سیاستگذاری تنها در مورد تصمیم ساخته‌شده‌ای در یک زمان یا مکان خاص نیست، بلکه بیش‌تر به عنوان تعامل مداوم در میان نهادها (ساختارها و قوانینی که چگونگی تصمیم‌گیری را شکل می‌دهند)، منافع (گروه‌ها و افرادی که برای به‌دست آوردن یا از دست دادن تلاش می‌کنند) و ایده‌ها (مانند استدلال‌ها و شواهد) درک می‌شود، بنابراین نیاز به مدل جامعی داریم تا علاوه بر نگاه

1. Walt & Gilson

آسیب‌شناسانه، تحلیلی جامع در خصوص محتوا، فرایند و زمینه‌ی سیاستگذاری توسعه صنعتی ارائه دهد. بدین منظور، پژوهش حاضر چارچوب نظری خود را بر اساس مدل مثلث سیاستگذاری^۱ **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** قرار می‌دهد. **والت و گیلسون (۱۹۹۴)**، این چارچوب تحلیل سیاستی را به‌طور عمده در حوزه سیاستگذاری سلامت بکار بردند. این چارچوب که به مثلث سیاستگذاری شهرت دارد می‌تواند فراتر از بخش سلامت نیز بکار گرفته شود. مثلث سیاستگذاری روشی برای تحلیل مشکل و یافتن راه‌هایی برای رویارویی با آن مشکل است و می‌تواند در تحلیل چگونگی دخیل بودن سیاست‌ها، سازمان‌ها، ارزش‌های اجتماعی و رفتار در یک مشکل یا مسئله و تداوم آن بکار گرفته شود، که خود می‌تواند راهی برای سازماندهی اقدامات سیاسی باشد (**Doshmangir et al., 2014**).

مثلث سیاستگذاری **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** مدل پرکاربردی است که در حوزه‌های مختلفی بکار رفته است. برای نمونه، در پژوهشی که **مزسن و همکاران^۲ (۲۰۱۷)**، برای تعیین نوآوری‌های مفهومی و روش‌شناختی در مورد افزایش مقیاس تامین مالی درآمدمحور^۳ در چند کشور انجام دادند، به عنوان یکی از ابعاد بررسی، مثلث سیاستگذاری **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** را برای شناسایی ظرفیت‌ها و موانع، در افزایش مقیاس تامین مالی درآمدمحور استفاده کردند. در پژوهشی که **موریتی و همکاران^۴ (۲۰۱۸)** برای قرارداد پزشکان عمومی انجام دادند نیز از این مثلث تحلیل استفاده شد تا تدوین و اجرای قراردادها را تحلیل نماید. همچنین در پژوهش **اصغری (۲۰۲۰)**، با هدف تحلیل بین‌المللی‌سازی آموزش عالی با رویکرد سیاستگذاری، پژوهشگر تلاش کرده است پشتوانه‌های نظری لازم را برای اجرای این سیاست به صورت فرایندی هدفمند و نظام‌مند ارائه نماید و در این راستا از مثلث تحلیل سیاستی **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** استفاده کرده است. بنابراین، مدل **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** چارچوب جامعی است که در حوزه‌های مختلف از آن استفاده می‌شود و بیش‌تر در آثاری بکار می‌رود که پژوهش به دنبال بررسی همه‌ی ابعاد سیاستگذاری باشد.

این مدل توجه تحلیلی اصلی خود را بر چهار جزء به هم مرتبط معطوف دارد که این اجزاء کل یک سیاست را شکل می‌دهند. «این اجزاء شامل «نقش‌آفرینان (بازیگران)، محتوا، زمینه (محیط)، و فرایند می‌شود. نکته بسیار مهم در این مدل این است که اجزای الگو مستقل نیستند، بلکه تاثیرات متقابل و به هم پیوسته دارند» (**Walt & Gilson, 1994: 353**). چارچوب تحلیلی مثلث سیاستگذاری، در واقع روشی برای تحلیل و بررسی مشکل و حصول راه‌حل برای حل آن در

1. Policy Triangle

2. Meessen et al.

3. Revenue Base Financing

4. Mureithi et al.

بخش‌های زمینه، محتوا، فرایند، و بازیگران است.

اجزای مثلث تحلیل سیاست به این صورت است: (۱) محتوای تحلیل سیاستگذاری که معرف ماهیت سیاست‌هاست و اجزای سازنده سیاست را به تفصیل توضیح می‌دهد. والت و گیلسون بیان می‌دارند: «بخش محتوا به هدف کلی سیاست یا مجموعه‌ای از اهداف و اقدامات خاص برنامه‌ریزی شده برای حصول آن اهداف اشاره دارد؛ (۲) زمینه سیاسی که شامل عوامل نظام‌مند سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح ملی و بین‌المللی است؛ (۳) فرایند سیاست که شامل مراحل تعیین مشکل و تدوین دستور کار، برنامه‌ریزی، تدوین سیاست و تصمیم‌گیری، اجرا، پایش، ارزشیابی و بازخورد است؛ و (۴) نقش‌آفرینان که آن‌ها را به افراد، گروه‌ها یا سازمان‌هایی که در تدوین و اجرای سیاستگذاری نقش دارند، تقسیم می‌کنند» (Walt & Gilson, 1994: 354). سادگی این چارچوب نظری تحلیلگران را قادر می‌سازد واقعیت درهم‌تنیده، غیرنظام‌مند و نابسامان سیاستگذاری را تحلیل کنند و ابزاری برای مدیریت سیاست راهبردی تدوین نمایند.

برای تحقق هدف پژوهش حاضر و رسیدن به نگاه و بیان تحلیلی جامع، در بخش فرایند از مدل مرحله‌ای اندرسون^۱ (۲۰۱۴) استفاده شده است. وی فرایند سیاستگذاری را در پنج مرحله تنظیم دستور کار (شناسایی مسئله و صورت‌بندی دستور کار)، تدوین سیاست (صورت‌بندی)، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی طرح می‌کند. علاوه بر این، در پژوهش حاضر محتوای مثلث سیاستگذاری را ارزش‌های سیاسی، رویکرد و نگاه غالب و کلان‌حکومتی، اهداف بلندمدت (چشم‌اندازها)، اهداف میان‌مدت و کوتاه‌مدت، راهبردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و مقررات نظارتی یا تنظیمی در نظر گرفته‌ایم. همچنین، زمینه بر اساس تعریف فریزن و همکاران (۱۳۹۳) از محیط سیاستگذاری تعریف شده است. آن‌ها محیط سیاستگذاری را به صورت مثلث حمایت سیاسی، ظرفیت اداری، و ظرفیت تحلیلی مطرح می‌کنند. حمایت سیاسی امری ضروری است، زیرا سیاستگذاران باید به‌طور مداوم، مشروعیت و منابع را از نهادهای مسئول و قوانین و هنجارهای مربوطه جذب نمایند. سیاست‌های یکپارچه ممکن است بیانگر تغییرات عمده در وضع موجود باشند. با توجه به ماهیت این تغییرات، وقتی ذی‌نفعان مختلف دیدگاه‌ها و همین‌طور نیازها، منافع، اطلاعات و منابع قدرت متفاوتی دارند، تضاد در درون و بیرون دولت قابل‌پیش‌بینی است. مدیریت سیاسی مشارکتی و همه‌فعال، همراه با راهبردهای دقیق برای ارائه و تداوم حمایت سیاسی کافی از چنین سیاست‌هایی ضروری است. ظرفیت اداری (مدیریتی) به ظرفیت دولت در تدوین و اجرای سیاست‌ها اشاره دارد. ابعاد این ظرفیت شامل کیفیت خدمات اجتماعی، استفاده از فناوری اطلاعات،

1. Anderson

روابط بین‌سازمانی و نوع روابط بین دولت و جامعه است. اگرچه ظرفیت اداری اغلب با مرحله اجرای فرایند سیاستگذاری مربوط است، اما با سایر مراحل مثل ظرفیت سازماندهی مشورت‌های ذی‌نفعان در مرحله تنظیم دستور کار نیز ارتباط دارد. ظرفیت تحلیلی برای سیاستگذاری یکپارچه ضروری است، زیرا ابعاد چندگانه سیاست‌های یکپارچه نسبت به سیاست‌های تک‌بعدی با چالش‌ها و نااطمینانی‌های بیش‌تری مواجه است. اطلاعات اضافی و زیاد با نبود اطلاعات مفید و مشخص، محدودیت‌های بیش‌تری بر ظرفیت تحلیلی ایجاد می‌نماید. فقدان چنین ظرفیتی می‌تواند نسبت به سیاست‌ها که اثرات آن‌ها با اطمینان بیش‌تری قابل تحلیل است، تعصب ایجاد کند. در نهایت، می‌توان ادعان داشت اجزای مثلث راهبردی در محیط سیاستگذاری، هر کدام نقش خاصی در تعیین میزان موفقیت و شکست سیاستگذاری یکپارچه دارد (فریزن و همکاران، ۱۳۹۳).

علاوه بر این، در پژوهش حاضر مرکز مثلث تحلیل سیاستگذاری والت و گیلسون (۱۹۹۴) را بازیگران شامل سه دسته فردی، سازمانی، و فراسازمانی در نظر گرفته‌ایم. در مجموع و بر اساس ابعاد نظری و مدل‌های مطرح‌شده، چارچوب مفهومی پژوهش حاضر در قالب شکل (۱) سازماندهی شده است.

شکل ۱: چارچوب مفهومی پژوهش

پیشینه پژوهش

در زمینه توسعه صنعتی از سال ۱۳۷۰-۱۳۹۷، پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. در این پژوهش‌ها به برخی ابعاد آسیب‌ها، موانع و پیامدهای توسعه صنعتی ایران پرداخته شده است. یافته‌های **جمالزاده (۱۳۸۵)** نشان می‌دهد که به نظر ۷۰ درصد کارشناسان راهبرد مدونی در حوزه صنعتی کشور وجود ندارد، به نظر ۸۵ درصد کارشناسان نقش وزارت صنایع در تدوین راهبرد صنعتی کشور باید افزایش یابد و کارشناسان نقش وزارت صنایع را در تدوین راهبرد صنعتی کشور در حال حاضر کم می‌دانند. همچنین، طرح راهبرد توسعه صنعتی در دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله ناکارآمد است. **شهرکی (۲۰۱۴)**، به شناسایی و رتبه‌بندی موانع توسعه صنعتی استان‌ها و نیز ارائه راهکارهایی برای توسعه صنعتی در استان سیستان و بلوچستان می‌پردازد. یافته‌های وی نشان می‌دهد که همکاری نکردن مراکز قوی مالی از جمله بانک‌ها در حمایت از تولیدکننده، مشکلات مربوط به ورود ماشین‌آلات و فناوری پیشرفته، فرار سرمایه از استان‌ها، واگذاری تسهیلات به افراد غیرمتخصص، فرار نیروی کار متخصص از استان‌ها و کمبود امتیازات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری در استان‌ها مهم‌ترین موانع توسعه صنعتی استان‌ها هستند. **شریف‌زادگان و نورایی (۲۰۱۵)**، روند تحولات صنعت و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در ایران و آسیب‌شناسی کلی توسعه صنعتی ایران را بررسی می‌کنند. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که اگرچه ایران جزو کشورهای پیشرو در تدوین برنامه‌های توسعه صنعتی است، ولی کمبود پیش‌نیازهای نهادی توسعه صنعتی در ابتدای شکل‌گیری چنین فرایندی از یک‌سو و سیطره بیش از حد دولت بر صنایع در طول تاریخ از سوی دیگر، سبب شده که در مجموع فرهنگ صنعتی تکوین نیابد و محیط نهادی مرتبط با صنعت دچار هرج و مرج بسیار شود که فقط به صاحب صنعت شدن ایران (و نه صنعتی شدن) منجر شود. **شقاقی شهری (۲۰۱۸)**، عملکرد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ایران را بر مبنای تحقق اهداف کلان اقتصادی سند چشم‌انداز تحلیل می‌کند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که بر اساس شاخص ترکیبی محورهای شش‌گانه اصلی تولید و بهبود رفاه جامعه، شاخص‌های پولی و کنترل تورم، اشتغال‌زایی و بهره‌وری، توزیع درآمد و فقرزدایی، جهانی شدن اقتصاد و بخش تجارت خارجی، و اندازه و حضور دولت و بخش خصوصی در اقتصاد، برای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه به روش فاصله از مرجع، مشاهده می‌گردد که در مقایسه عملکرد برنامه‌های توسعه از منظر جهت‌گیری به سمت تحقق اهداف اقتصادی سند چشم‌انداز، بیش‌ترین هم‌راستایی و بهترین عملکرد به ترتیب در برنامه‌های سوم، برنامه اول، برنامه دوم، برنامه پنجم و در نهایت برنامه چهارم توسعه وجود دارد. **احمدی (۲۰۱۶)**، با تمرکز بر دوره تاریخی شکل‌گیری انقلاب صنعتی نیمه دوم قرن هجدهم به این سو، موانع توسعه

صنعتی ایران را بررسی می‌کند. یافته‌های وی بیانگر آن است که دولت‌های استعمارگر در قرن نوزدهم از طریق محدود کردن فعالیت‌های سرمایه‌داران ایرانی در حوزه‌های مهم صنعتی، ورشکسته کردن صنایع داخلی، سوق دادن اقتصاد کشور به سمت تولید مواد اولیه خام، و محدود کردن ایران از دریافت بخش قابل توجهی از درآمدهای نفتی در یک دوره بلندمدت، نقش مهمی در توسعه نیافتگی ایران دارند. **ملک‌محمدی و کمالی (۲۰۱۳)**، درصدد تحلیل موانع نهادینه شدن سیاستگذاری توسعه پایدار هستند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از عوامل شناختی، نهادی - قانونی، سیاستی و اجتماعی، مانع نهادینه شدن سیاستگذاری توسعه پایدار در ایران می‌شوند. بنابراین، نهادینه‌سازی سیاستگذاری توسعه پایدار در ایران نیازمند کاربست مدلی است که مبتنی بر این موانع و با استفاده از اسناد بین‌المللی باشد. **فیض‌پور و سامان‌پور (۲۰۱۷)**، به بررسی تاثیر رشد نامتوازن بخش صنعت در مناطق ایران بر میزان محرومیت آن مناطق می‌پردازند. نویسندگان بررسی خود را بر اساس تلفیق سه شاخص تعداد بنگاه‌های صنعتی، شاغلان، و تولید بنگاه‌های صنعتی در سطح استان‌ها انجام می‌دهند و بر اساس این نتیجه می‌گیرند که ناهماهنگی گسترده‌ای در توسعه صنعتی استان‌ها وجود دارد.

نادیا و الوی^۱ (۲۰۱۸)، به بررسی نقش صنعتی شدن بر رشد اقتصادی کشور سنگال در بازه زمانی ۲۰۱۷-۱۹۶۰ می‌پردازند. این پژوهش با بررسی داده‌های بانک جهانی و آژانس ملی آمار و جمعیت‌شناسی سنگال و با ارزیابی رابطه بین تولید صنعتی، نرخ تورم، نرخ ارز و رشد اقتصادی، دریافته است که بین توسعه صنعتی و رشد اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد و افزایش تولیدات صنعتی باعث افزایش رشد اقتصادی می‌شود. **هایاشی^۲ (۲۰۱۸)**، به بررسی صنعتی شدن کشورهای در حال توسعه می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد صنعتی شدن کشورهای در حال توسعه که به عنوان شروع تولید کالاهای سرمایه‌ای تعریف می‌شود، زمانی اتفاق می‌افتد که سهم آن‌ها در تولید جهانی بیش‌تر از تقاضای جهانی باشد. با این حال، یک شکاف دائمی بین کشورهای پیشرفته و در حال توسعه به لحاظ صنعتی شدن وجود دارد و این امر ناشی از تولید ناخالص داخلی پایین و مصرف بیش‌تر از سرمایه در کشورهای در حال توسعه است. **اکپان و اویک^۳ (۲۰۱۷)**، به بررسی تاثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تولید ناخالص داخلی و عملکرد بخش صنعت در کشور نیجریه می‌پردازند. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که میان رشد صنعتی و تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ارتباط معناداری برقرار است، زیرا تولید ناخالص داخلی عمدتاً

1. Ndiaya & Lv
2. Hayashi
3. Akpan & Eweke

ناشی از شوک‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش صنعت است. گوتام و یاداو^۱ (۲۰۱۷)، با بررسی سیاست توسعه صنعتی در کشور هند از زمان استقلال، درمی‌یابند که توسعه صنعتی ناشی از سیاست‌های دولت در جهت ایجاد نهادهایی برای تثبیت اقتصادی و تعدیل ساختاری با هدف آزادسازی و خصوصی‌سازی در اقتصاد است. همچنین، دولت برای دستیابی به رشد اقتصادی، ضمن توجه به بخش کشاورزی، بخش صنعت و خدمات را مورد توجه ویژه قرار داد. **مارتینایتایت و کریگدیت**^۲ (۲۰۱۵)، عوامل موثر بر توسعه صنایع خلاق در کشور لیتوانی را مورد بررسی قرار می‌دهند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مخارج بخش خصوصی در حوزه فرهنگ و درجه خلاقیت در اولویت اول اثرگذاری و مخارج بخش دولتی در حوزه فرهنگ، تعداد حق اختراعات و میزان اشتغال در حوزه تحقیق و توسعه، در اولویت دوم اثرگذاری بر توسعه این صنایع است.

بررسی پیشینه آثار مرتبط با پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هیچ اثری به‌طور خاص به فراترکیب آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی ایران نپرداخته است. در خصوص مسئله و هدف نیز باید گفت که فقط آثار قرار گرفته در دسته موانع توسعه صنعتی با پژوهش حاضر شباهت دارند و درصدد شناخت آسیب‌های توسعه صنعتی هستند و بقیه متفاوت‌اند. علاوه بر این، به‌جز آثار قرار گرفته در دسته فرایند سیاستگذاری و برنامه‌ریزی، هیچ اثر دیگری به مقوله سیاستگذاری توسعه صنعتی به‌طور اخص نپرداخته است.

روش‌شناسی پژوهش

فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می‌کند و با فراهم کردن نگرشی نظام‌مند برای پژوهشگران از طریق ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف به کشف موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد و با این روش، دانش فعلی را ارتقا می‌دهد و دید جامع و گسترده‌ای را در زمینه مسائل به‌وجود می‌آورد. هدف اصلی فراترکیب ارائه یافته‌هایی است که بینش جامع‌تر و عمیق‌تری تولید می‌کنند. فراترکیب مستلزم آن است که پژوهشگر بازنگری عمیق و دقیقی نسبت به سند مورد مطالعه انجام دهد و یافته‌های پژوهش قبلی را با هم ترکیب کند (Kamali, 2017).

ساندلوسکی و باروسو^۳ (۲۰۰۳)، هفت مرحله برای فراترکیب بیان می‌کنند که به آن‌ها اشاره می‌گردد: تنظیم پرسش پژوهش (برای تنظیم پرسش پژوهش از ابعاد مختلفی مانند جامعه مورد مطالعه، چه چیزی، چه موقع، و چگونگی انجام روش استفاده می‌شود)، طراحی و بیان ادبیات نظام‌مند

1. Gautam & Yadav
2. Martinaitytė & Kregždaitė
3. Sandelowski & Barroso

در این مرحله، پژوهشگر به‌طور نظام‌مند به جستجوی مقالات منتشرشده در مجله‌های مختلف می‌پردازد و واژگان کلیدی مرتبط را انتخاب می‌کند، جستجو و انتخاب متون مناسب (در این مرحله پژوهشگر مشخص می‌کند که آیا پژوهش‌های یافت‌شده متناسب با پرسش پژوهش هستند یا خیر؟)، استخراج اطلاعات متون (استخراج کدها از متون، به صورت واحدهای معنایی و کدهایی مشخص و دسته‌بندی‌شده)، ترکیب و تحلیل یافته‌های کیفی (در مرحله تجزیه‌وتحلیل، پژوهشگر موضوعاتی را جستجو می‌کند که در بین مطالعات موجود در فراترکیب پدیدار شده‌اند)، کنترل کیفیت (در این مرحله پژوهشگر رویه‌هایی را برای حفظ و کنترل کیفیت مطالعه خود در نظر می‌گیرد)، ارائه یافته‌ها (در این مرحله پژوهشگر، پاسخ به پرسش پژوهش را بر اساس نتایج پژوهش‌های مرتبط استخراج می‌کند).

در این پژوهش داده‌ها به‌روش اسنادی گردآوری شده‌است. این داده‌ها شامل ۱۵۵ مقاله علمی-پژوهشی، علمی-ترویجی و همایش، ۱۹ کتاب و گزارش، و ۳ پایان‌نامه (همگی به زبان فارسی) بوده است که از طریق جستجوی کلیدواژه‌های آسیب‌ها، آسیب‌شناسی، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، توسعه، توسعه صنعتی و صنعت، در پایگاه‌های اطلاعاتی ایرانداک، سیویلیکا، مگیران^۳، نورمگز^۴، و پرتال جامع علوم انسانی^۵ به‌دست آمده است. معیار انتخاب آثار در این پژوهش، صرفاً آثاری بوده است که در کشور ایران و به زبان فارسی در بازه زمانی ۱۳۹۷-۱۳۷۰ منتشر شده‌اند. از این تعداد، ۷۵ منبع مورد استناد قرار گرفته و به آن‌ها ارجاع داده شده است. مبدأ زمانی مورد نظر به این دلیل سال ۱۳۷۰ در نظر گرفته شده که با پایان جنگ ایران و عراق، و مطرح شدن بازسازی کشور، انتشار مطالب علمی درباره برنامه‌های توسعه و بازسازی کشور گسترش یافت. سال ۱۳۹۷ نیز سال انجام پژوهش است. به دلیل انتشار مقالات در این زمینه، پژوهشگران آثاری علمی را که داده‌ای برای پاسخ به پرسش پژوهش حاضر، یعنی آسیب‌های سیاست‌گذاری توسعه صنعتی ایران، داشته‌اند، کدگذاری کرده و در تحلیل وارد کرده‌اند. روش نمونه‌گیری از داده‌ها، هدفمند بوده و برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از روش کدگذاری باز و محوری استفاده شده است. علاوه بر این، در پژوهش حاضر برای اعتبارسنجی و ارزیابی منابع مورد استفاده و کیفیت داده‌ها و یافته‌های به‌دست‌آمده از روش مثلث‌سازی منابع و پژوهشگر استفاده شده است. در این زمینه «کرسول»^۶ برای اعتبار یا روایی پژوهش کیفی هشت راهبرد پیشنهاد می‌کند که با رعایت دست‌کم دو مورد می‌توان برای پژوهش اعتباری قابل‌قبول

1. <https://irandoc.ac.ir/>
2. <https://civilica.com/>
3. <https://www.magiran.com/>
4. <https://www.noormags.ir/>
5. <http://ensani.ir/fa>
6. Creswell

ایجاد کرد» (Tabatabaee et al., 2013: 666). در این رابطه، در پژوهش حاضر دو راهبرد استفاده شده است: نخست، درگیری طولانی‌مدت پژوهشگر با فضای پژوهشی و مطالعات انجام‌شده و دوم مثلث‌سازی از طریق گردآوری شواهد از منابع مختلف شامل نظریه‌های گوناگون، پژوهشگران متعدد، منابع اطلاعاتی متنوع و شیوه‌های گوناگون و مثلث‌سازی با استفاده از منابع متعدد داده‌ها برای ترسیم نتایج، در مورد آنچه حقیقت را تشکیل می‌دهد (Tabatabaee et al., 2013). در پژوهش حاضر از روش مثلث‌بندی پژوهشگر استفاده شده و سه پژوهشگر، داده‌ها را کدگذاری کرده‌اند تا به توافق درباره چگونگی دسته‌بندی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی دست یابند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش بر اساس اجزای چهارگانه چارچوب مفهومی ترکیبی، جامع و ابتکاری است و در چهار بخش (۱) محتوا شامل مقوله‌های اهداف بلندمدت یا چشم‌اندازها، راهبردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و قوانین و مقررات نظارتی یا تنظیمی؛ (۲) فرایند شامل مقوله‌های تنظیم دستور کار (شناسایی مسئله و صورت‌بندی دستور کار)، تدوین سیاست (صورت‌بندی)، تصمیم‌گیری، اجرا، و ارزیابی؛ (۳) بازیگران شامل مقوله‌های فراسازمانی، سازمانی، و فردی؛ و در نهایت (۴) محیط یا زمینه در مقوله‌های ارزش‌های سیاسی، رویکرد و نگاه کلان و غالب حکومتی، حمایت سیاسی، ظرفیت مدیریتی-اداری، و ظرفیت تحلیلی شناسایی و دسته‌بندی شده است.

محتوای سیاستگذاری

بخشی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی که در پژوهش حاضر شناسایی شده‌اند، مربوط به محتوای سیاستگذاری هستند. محتوای سیاستگذاری یکی از اجزای مدل والت و گیلسون است. در پژوهش حاضر بر اساس تعریف والت و گیلسون (۱۹۹۴)، محتوای تحلیل سیاست‌گذاری معرف ماهیت سیاست‌ها و تفصیل اجزای سازنده سیاست است و بر اساس لهمان (۲۰۱۶)، محتوای سیاست شامل آنچه که توافق شده است از جمله قوانین، اسناد سیاستگذاری، مقررات و دستورالعمل‌ها، ساختارها یا سازوکارهای اجرا و مجموعه‌ای از ارزش‌ها تعریف می‌شود. همچنین، داده‌های پژوهش که از مقالات متعدد استخراج گردیدند، محتوای سیاستگذاری شامل مقولات اهداف بلندمدت و چشم‌اندازها، راهبردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و مقررات تنظیمی و نظارتی در نظر گرفته شده است. در جدول (۱)، آسیب‌های (مفاهیم) مربوط به هر یک از این مقوله‌ها تشریح می‌شود.

جدول ۱: آسیب‌های بخش محتوای سیاست‌های توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
اهداف	وجود ناهماهنگی بین هدف‌ها، ابزارها و وسایل	«وجود ناهماهنگی بین هدف‌ها و ابزارها و وسایل و نیز انتظارات و عملکردها و سیاست‌ها و اقدام‌های ناسازگار با هم، در مباحث مربوط به توسعه، در زمره موانع دیدگاهی و ساختاری جامعه در حال رشد به‌شمار می‌آیند».	(صدیقی، ۱۳۸۴: ۱۷)
بلندمدت یا چشم‌انداها	مشخص نبودن اهداف و اولویت‌های توسعه صنایع کشور	«بنابراین کره جنوبی، انتشار و توزیع کارا و اثربخش فناوری را در اولویت قرار داده و بر مبنای اولویت خود نهادسازی کرده است. اما اولویت‌های ایران مشخص نبوده‌اند».	(شاکری و مولایی، ۱۳۹۷: ۹۶)
	روزمرگی و فقدان چشم‌انداز جامع در سیاستگذاری کلان صنعتی کشور	«متأسفانه نه تنها ما چشم‌انداز سازگار و جامعی از سیاستگذاری صنعتی نداشتیم، بلکه در حوزه‌های مختلف هم مدام این چشم‌اندازی هم که وجود داشته، محدودتر شده است که معنای آن روزمرگی تصمیمات است».	(عظیمی، ۱۳۸۲: ۱۸۲)
	عدم اجماع سیاستگذاری صنعتی با واحدهای ذی‌مدخل	«اشکال عمده اسناد قبلی در رابطه با توسعه صنعتی شامل برش سطحی از آسیب‌شناسی رشته فعالیت‌ی و عدم اجماع با واحدهای ذی‌مدخل است».	(Shafiee, 2018: 237-238)
راهبردها	بی‌توجهی به صنایع با فناوری بالا در سند راهبردی وزارت صنعت	«سند برنامه راهبردی وزارت صنعت و معدن به عنوان بالاترین سند اجرایی توسعه ساختار صنعتی کشور با نقادی توجهی به صنایع با فناوری بالا مواجه است. طبق برخی آمارها امروزه بیش از ۵۰ درصد ارزش صادرات کشورهای در حال توسعه صادرات کالاها و تولیدات با فناوری پیشرفته است که این سهم در صادرات صنعتی ایران کم‌تر از یک درصد است».	(Sadeghi Shahedani & Mousavi, 2017: 85)
	نوسان راهبردهای توسعه صنعتی برنامه‌ها (تغییرپذیری راهبردهای صنعتی برنامه‌ها)	«برنامه‌های توسعه اجراشده در کشور فاقد رویکرد یکپارچه و منسجم سیاسی به مسئله تحول صنعتی بوده‌اند ... همچنین، از همه مهم‌تر فقدان استمرار سیاست‌های صنعتی این برنامه‌هاست که خود متأثر از نوسان راهبردهای توسعه صنعتی برنامه‌هاست».	(درودی، ۱۳۹۶: ۳)
	نامناسب بودن اصول راهبرد توسعه صنعتی کشور	در اصول راهبرد توسعه صنعتی کشورهای موفق در رسیدن به رشد پایدار در نسل‌های مختلف نامی از ایران نیست.	(Dehghan Khavari et al., 2017)

ادامه جدول ۱: آسیب‌های بخش محتوای سیاست‌های توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
راهبردها	فقدان راهبرد و برنامه ملی توسعه درازمدت صنعتی و راهبرد ملی توسعه پایدار در کشور (فقدان راهبرد مدون)	«مشکلات بخش صنعت در دو حوزه درونی و محیطی طبقه‌بندی می‌شود. در حوزه درونی فقدان راهبرد و سیاست‌های صنعتی اصلی‌ترین مشکل هستند.» «به نظر تقریباً ۷۰ درصد کارشناسان، راهبرد مدونی در حوزه صنعت کشور وجود ندارد.»	(نبوی و ملایری، ۱۳۷۵: ۴۰ و ۴۱؛ جمال‌زاده، ۱۳۸۵: ۵۸؛ رنجبر، ۱۳۸۷) (Malekmohammadi & Kamali, 2013)
برنامه‌ها	فقدان نگاه آسیب‌شناسانه و رویکرد آینده‌پژوهانه در برنامه‌های پنج‌ساله به توسعه صنعتی	«برنامه‌ها از یک سو فاقد نگاه آسیب‌شناسانه و از سوی دیگر فاقد رویکرد آینده‌پژوهانه به توسعه صنعتی هستند. به علاوه در این برنامه‌ها، نه واکنشی مناسب به عدم توفیقات گذشته و علل بنیادین آن صورت گرفته است و نه طرح‌ریزی هوشمندانه‌ای برای بهره‌گیری از امکان‌های در دسترس در آینده به چشم می‌خورد.»	(درودی، ۱۳۹۶: ۳)
	فقدان برنامه مناسب برای سرمایه و بودجه استان‌ها	«به نظر می‌رسد بهترین گزینه برای جامعه‌ای که بافت سنتی و خانوادگی دارد و سرمایه بالایی برای کار کردن ندارد تزریق سرمایه به این بخش باشد، امری که در حال حاضر در کشور در حال اجراست. اما به علت نبود برنامه درست، این بودجه صرف توسعه واقعی این استان نشده است.»	(آزاد ارمکی و توحیدلو، ۱۳۸۸: ۴۵)
	فقدان اصول توسعه پایدار در برنامه‌های پنج‌ساله	«اصول توسعه پایدار در برنامه‌های پنج‌ساله مورد غفلت قرار گرفته و در بودجه‌بندی کشور به توسعه پایدار توجه لازم صورت نگرفته است.»	(Malekmohammadi & Kamali, 2013: 167)
	فقدان نگاه سیستمی در برنامه‌ها	«برنامه‌های پنج‌ساله توسعه نمی‌توانند به توسعه پایدار منجر شوند، زیرا فاقد نگاه سیستمی و دارای مفاد و مواد پراکنده‌ای هستند که انسجام منطقی بین آن‌ها وجود ندارد.»	(Malekmohammadi & Kamali, 2013: 171-172)
فقدان تعریف روشن مفاهیم اصلی برنامه‌ها	«در هیچ یک از برنامه‌ها تعریف روشنی درباره مفهوم توسعه، ابعاد و ویژگی‌های آن به عنوان هدف اصلی بیان نشده است.»	(Kamali, 2015: 10)	

ادامه جدول ۱: آسیب‌های بخش محتوای سیاست‌های توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
توجه بیش‌تر برنامه‌ها به نیازهای کمی (کمی‌نگری)		«شواهد حاکی از آن است که این برنامه‌ها (برنامه‌های توسعه ملی) بیش‌تر به نیازهای کمی اشاره دارد و بازتاب‌های عملی هدفمند و روشمندی در آن‌ها دیده نمی‌شود».	(Khezrian et al., 2019: 31-32; khezrian & Saghafi, 2018)
برنامه‌ها	قربانیت اندک برنامه‌های پنج‌ساله با اسناد بالادستی خود	«با توجه به این‌که هدف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، کسب جایگاه اول قدرت اقتصادی منطقه است... چرا که طبق نتایج تحقیق آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه به‌ویژه برنامه چهارم و پنجم (برنامه‌های توسعه اجراشده بعد از ابلاغ چشم‌انداز)، حکایت از نگرش‌های همه‌جانبه به اهداف اقتصادی مد نظر سند چشم‌انداز ندارد».	(Shaghghi Shahri, 2018: 236)
سیاست‌های حمایتی غیرتخصصی		«سیاست‌های طراحی‌شده برای حمایت از صنایع کوچک و متوسط در کشور، از منظر ویژگی‌ها و معیارهایی چون پایداری و انعطاف، آینده‌نگری، واقع‌بینی، هدفدار بودن، عمومیت داشتن و گستردگی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد».	(Mahdavi & Azizmohammadlou, 2016: 57) (زمانیان و همکاران، ۱۳۸۹)
سیاست‌ها	سیاست‌های انحصارگرا	«حرکت صنعت مواد غذایی و آشامیدنی ایران به سمت فضای انحصاری، کارایی این صنعت را کاهش می‌دهد. بر اساس این، پیشنهاد می‌شود سیاست‌های صنعتی کشور ایران در راستای افزایش فضای رقابتی در صنعت مواد غذایی و آشامیدنی تدوین شوند».	(Soheili et al., 2015)
سیاست‌های بازرگانی، ارزی، بودجه‌ای و مالیاتی نامناسب و ناسازگار با دیگر سیاست‌ها		«سیاست‌های بازرگانی نارسا و عدم سازگاری سیاست‌های ارزی و سیاست‌های بازرگانی باعث شد اهداف راهبرد توسعه صادرات به‌خوبی انجام نشود».	(نبوی و ملایری، ۱۳۷۵: ۲۱)

ادامه جدول ۱: آسیب‌های بخش محتوای سیاست‌های توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
بی‌ثباتی و تغییرات مداوم در قوانین		در پژوهش‌ها تغییرات مداوم در قوانین و مقررات ورود و صدور کالا به عنوان یکی از آسیب‌ها معرفی می‌گردد.	(Motafakkerzad <i>et al.</i> , 2015) (رنجبر، ۱۳۸۷)
بخشی بودن قوانین و گاهی خلأ قانونی		در بحث موانع نهادی - قانونی در نهادها، تشکیلات و قوانین مرتبط به توسعه پایدار، یکی از این موانع و آسیب‌ها، بخشی بودن قوانین و خلأ قانونی در این زمینه معرفی می‌گردد.	(Malekmohammadi & Kamali, 2013)
به‌روز نبودن قوانین		«موانع نهادی - قانونی در نهادها، تشکیلات سازمانی، قوانین و مقررات مرتبط با توسعه پایدار وجود دارد. برای مثال، عواملی از جمله به‌روز نبودن قوانین، مانع نهادینه شدن سیاست‌گذاری توسعه پایدار شده‌اند.»	(Malekmohammadi Kamali, 2013, 170; Habibi, 2010)
قوانین و مقررات نظارتی یا تنظیمی	تداخل و موازی‌کاری قوانین	در ادبیاتی که در مورد بخش صنعت کشور شکل گرفته، یکی از آسیب‌های سیاست‌گذاری توسعه صنعتی ایران، تداخل و موازی‌کاری در بدنه حقوق عمومی کشور معرفی شده است.	(Habibi, 2010; Sargolzei <i>et al.</i> , 2018; Mohammadi Khyareh & Rostami)
	فقدان انطباق و انسجام قوانین و مقررات	«مجموعه قوانین و مقررات حاکم بر برنامه‌ریزی توسعه در ایران فاقد انطباق و انسجام لازم بوده و در برخی موارد با یکدیگر هم‌پوشانی و تناقض داشته یا با خلأ قانونی مواجه بوده است.»	(Kamali, 2015: 10; Khezrian <i>et al.</i> , 2019; Aliabadi <i>et al.</i> , 2019)
	ضعف مقررات تنظیمی	«ضعف مقررات تنظیمی ناظر بر بخش صنعت، ضعف در حقوق مالکیت معنوی و انگیزه پایین واحدها برای ورود به مرحله نوآوری در برنامه‌های تولیدی و رقابت در بازار» از جمله عوامل منفی تأثیرگذار بر بخش صنعت هستند.	(Shafiee, 2018: 251)
	عدم تفسیر و استانداردسازی قوانین	برخی مطالعات بیان می‌کنند که یکی از آسیب‌های سیاست‌گذاری توسعه صنعتی در کشور، عدم تفسیر و استانداردسازی قوانین و مقررات کشور است. برای نمونه، در پژوهشی که پیرامون موانع و مشکلات برنامه‌های کارآفرینی کشور است، این آسیب ذکر شده است.	(Aliabadi <i>et al.</i> , 2019)
	عطف به ماسبق شدن قوانین در حوزه صنعت	«عطف به ماسبق شدن قوانین در حوزه صنعت است که صنعت کشور را تحت الشعاع خود قرار داده است.»	(Habibi, 2010: 66)

فرایند سیاستگذاری توسعه صنعتی

برخی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی که در پژوهش حاضر شناسایی شده‌اند، مربوط به فرایند سیاستگذاری هستند. همان‌طور که در چارچوب مفهومی پژوهش اشاره شد، فرایند سیاستگذاری یکی از اجزای مدل والت و گیلسون است. در پژوهش حاضر، فرایند سیاستگذاری را بر اساس مدل مرحله‌ای اندرسون (۲۰۱۴) در نظر گرفته‌ایم (جدول ۳).

جدول ۲: آسیب‌های بخش فرایند سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	ضعف فرایند اولویت‌گذاری	«یکی از آسیب‌های اصلی سیاستگذاری توسعه صنعتی، ضعف تعیین اولویت زمینه‌ها و فعالیت‌های صنعتی است.»	(Osmani & Sameei, 2017: 149)
تنظیم دستور کار	عدم توجه به تفاوت‌های منطقه‌ای	«عدم توجه به تفاوت‌های منطقه‌ای در این خصوص موجب اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد توسعه این صنعت در استان‌های کشور خواهد شد، زیرا در شرایطی که عامل اصلی عدم توسعه این صنعت در یک استان می‌تواند فقدان مواد اولیه باشد، برای استان دیگر این عامل ممکن است سطح پایین علم و فناوری یا سرمایه انسانی و نیروی کار متخصص باشد.»	(فزون و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲)
	ضعف فرایند شناسایی و مشکل‌یابی	«نگاهی به فرایند شناسایی و تعیین اولویت زمینه‌ها و فعالیت‌های صنعتی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که این مهم به‌گونه‌ای جزئی، ناقص و بسیار اندک و در راستای تحقق اهداف مالی بوده است.»	(Osmani & Sameei, 2017: 149); (عابدین مقانکی، ۱۳۸۶)
	رعایت نکردن زمان‌بندی در تدوین سیاست‌ها	«یکی از مهم‌ترین پیشنهادها پژوهش در توسعه خط‌مشی، زمان‌بندی در ارائه خط‌مشی‌هاست. در واقع، مهم‌ترین یافته پژوهش در این زمینه، رعایت نکردن زمان‌بندی توسط خط‌مشی‌گذاران است.»	(Hosseini et al., 2019: 127)
تدوین سیاست	فرایند هدف‌گذاری و چانه‌زنی نامناسب	«از آن‌جا که فرایند هدف‌گذاری، همواره توسط دولت مرکزی در ایران انجام گرفته است... نتیجه این امر سرازیر شدن منابع مالی به سوی مناطق دارای قدرت چانه‌زنی بالاتر و تشدید شکاف منطقه‌ای میان مناطق مرکزی و مناطق حاشیه‌ای و محروم بوده است.»	(رهبر و میرشجاعیان حسینی، ۱۳۸۸: ۳۶)
	فرایند تدوین غیرکارایی سیاست‌ها	«سیاستگذاری صنعتی ایران آن چشم‌انداز سازگار جامعه از سیاستگذاری را ندارد... و در تدوین نیز بسیار غیرکاراست.»	(عظیمی، ۱۳۸۲: ۱۸۵)

ادامه جدول ۲: آسیب‌های بخش فرایند سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
تصمیم‌گیری	ساختار نامناسب نظام تصمیم‌سازی	«عدم توجه به سیاست‌سازی منسجم و کارآمد و تصمیم‌گیری بخشی (حتی اگر به صورت بخشی درست باشد)، در برخورد با متغیرهای دیگر می‌تواند آثار نامناسبی را به دنبال داشته باشد و اگر قبلاً این آثار ثانویه و جانبی ملاحظه نشده باشد، ما شاهد اشتباه‌های زیاد در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی هستیم که متکی بر ساختار مناسب تصمیم‌سازی نبوده‌اند.»	(پژویان، ۱۳۸۵: ۱۴۰)
	خداشه‌دار بودن یکپارچگی در نظام تصمیم‌گیری	«نهادهای تاثیرگذار بر شکل‌گیری برنامه‌های توسعه، گرایش‌ها و نگرش‌های متفاوتی دارند و به تعبیری روح یکپارچگی در نظام تصمیم‌گیری اقتصادی خداشه‌دار شده است.»	(Sadeghi Shahedani & Khosravi, 2016: 30)
اجرا	نظام تصمیم‌گیری غیرقاطع و مبتنی بر تصمیمات موردی	«دولتی می‌تواند از عهده سیاستگذاری و هدایت صنعتی برآید که نظام اقتصادی آن مبتنی بر نظام سیاستگذاری و نه مبتنی بر تصمیمات موردی باشد... کاری که بیش‌تر کشورهای در حال توسعه قادر به انجام آن نیستند.»	(شهیدی، ۱۳۷۶: ۲۴-۲۳)
	اجرای ناکارآمد و غیریکپارچه سیاست‌ها	«مسئله اجرای خطمشی در کشور ما چندی است که مورد توجه جدی مسئولان قرار گرفته که مهم‌ترین دلیل آن ناکارآمدی و عدم دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده در اجرای خط‌مشی هاست.»	(Gholipour et al., 2011: 105; Shiravi & Khodaparast, 2019; Feizpour & Samanpour, 2017)
	اجرای سیاست‌ها و اقدامات دولتی و خصوصی‌سازی با روش‌هایی نادرست	«الگوی مالکیت که الگوی ناکارای و آگذاری واحدهای دولتی به بخش غیردولتی در قالب روش‌هایی همچون عرضه بلوکی، رد دیون و گسترش سهم بخش عمومی غیردولتی و سهم کوچک بخش خصوصی است.»	(Shafiee, 2018: 251; Paluj, 2019) (رنجبر، ۱۳۸۷)
عدم توجه به مرحله اجرا در سیاستگذاری صنعتی	زمان‌بندی نامناسب اجرای سیاست‌ها	«از دیگر موانع مربوط به اجرای خط‌مشی‌های کارآفرینی، زمان نامناسب اجراست، بدین معنا که گاهی زمان تدوین تا زمان ابلاغ مصوبه بسیار طولانی می‌شود و همین امر باعث هدر رفتن فرصت‌های مناسب برای بنگاه‌های اقتصادی و عدم جذب اعتبار مالی لازم می‌شود.»	(Aliabadi et al., 2019: 119)
	عدم توجه به مرحله اجرا در سیاستگذاری صنعتی	«سیاستگذاری صنعتی ایران آن چشم‌انداز سازگار جامعه از سیاستگذاری را ندارد... و اساساً در تدوین به مسئله اجرا توجه نمی‌شود.»	(عظیمی، ۱۳۸۲: ۱۸۵) (Sharifzadegan & Norayi, 2015)

۱۵۱ جدول ۲: آسیب‌های بخش فرایند سیاستگذاری توسعه صنعتی

منبع	نمونه داده	کدگذاری / مفاهیم	مقوله
Khodadad Hosseini & Mothaghi, 2008: 44; Aliabadi et al., 2019) (شاکری و مولایی، ۱۳۹۷)	«بیش‌تر نیروی فعال کار برای کسب مدرک هدر می‌رود، چون معیار ارتقای سازمانی بیش‌تر مدرک است تا خروجی کارکنان. معیارهای ارزیابی عملکرد بیش‌تر فرایندگراست تا نتیجه‌گرا».	معیارهای ارزیابی فرایندگرا و بدون ضمانت اجرایی	ارزیابی
(Malekmo-hammadi & Kamali, 2013: 167)	«ارزیابی راهبردی محیط‌زیستی در پروژه‌های صنعتی و عمرانی به‌طور جدی اجرا و پیگیری نمی‌شود و در مجموع پارادایم توسعه پایدار در نظام سیاستگذاری ایران نهادینه نشده است».	ارزیابی راهبردی نامناسب	
(Kamali, 2015: 10; Seifollahhi Mahmoudzadeh, 2012)	«دولت خودش به تدوین سیاست‌های برنامه‌ای می‌پردازد، آن را اجرا می‌کند، و فرایند ارزیابی به‌روشنی مشخص نیست».	مشخص نبودن فرایند ارزیابی	
(شاکری و مولایی، ۱۳۹۷: ۹۶)	«بررسی و ارزیابی عملکرد نهادهای تازه‌تاسیس در هیچ یک از مراحل توسعه مورد توجه ایران قرار نگرفته است».	ضعف ارزیابی عملکرد نهادهای تازه‌تاسیس	
(Seifollahhi & Mahmoudzadeh, 2012: 123)	«محصولات غیراستاندارد توسط برخی کارخانه‌ها تولید می‌شوند و هیچ نظارتی بر کار آن‌ها وجود ندارد ... و این امر تأثیر منفی بر مشارکت مالی بخش خصوصی در صنعت داشته است».	فقدان نظارت و ارزیابی بر بنگاه‌های تولیدی	

بازیگران سیاستگذاری توسعه صنعتی

بخشی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی که در پژوهش حاضر شناسایی شده‌اند، مربوط به بازیگران سیاستگذاری هستند. همان‌گونه که در چارچوب مفهومی پژوهش اشاره شد، بازیگران و نقش‌آفرینان سیاستگذاری یکی از اجزای مدل والت و گیلسون هستند. در پژوهش حاضر، بخش بازیگران سیاستگذاری را به مقولات فراسازمانی، سازمانی، و فردی دسته‌بندی می‌کنیم (جدول ۳).

جدول ۳: آسیب‌های بخش بازیگران سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقاله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
		«در این کشورها (در حال توسعه) نهادهای مرتبط با این امر به‌جای هماهنگی و همسویی، با یکدیگر در تعارض هستند و تصمیم‌گیری‌ها چه در بخش خصوصی و چه عمومی در تضادند و بی‌اعتنا به دیدگاه‌های فرابخشی صورت می‌گیرند.»	(Osmani & Sameei, 2017: 149; Kamali, 2013) (درودی، ۱۳۹۶)
	مشخص نبودن مسئولیت برخی نهادها	«جایگاه سیاستگذاری در سیستم نوآوری ایران بسیار متزلزل است، مثلاً هنوز به‌خوبی مشخص نیست مسئول واقعی سیاستگذاری فناوری در کشور چه نهاد یا وزارتخانه‌ای است.»	(فولادی و زنگنه، ۱۳۹۵: ۲۲۰)
	وجود نهادهای متعدد و موازی	«وجود نهادهای متعدد در تصمیم‌گیری و سیاستگذاری.»	(شاکری و مولایی، ۱۳۹۷: ۹۸) (Khezrian et al., 2019)
فراسازمانی	عملکرد نامناسب دولت در عرصه مالی، اعتبارات و ارزی	«دخالت دولت در اقتصاد به صورت وضع تعرفه‌های گمرکی، سهمیه‌بندی واردات، کنترل قیمت‌ها، تعیین نرخ بهره، تعیین حداقل دستمزدها و نرخ ارز به شیوه اداری، موجب انصراف قیمت‌های بازار از وضعیت رقابتی شده است... و در نهایت، ناکارایی اقتصاد رخ داده است.»	(Hadi Zonooz, 2000; Barati et al., 2017) (برادران شرکا و صفوی، ۱۳۷۶؛ اسدی، ۱۳۹۸)
	عدم مشارکت ذی‌نفعان و بازیگران غیررسمی و خصوصی در سیاستگذاری صنعتی	«اگرچه سیاستگذاری توسط یک نهاد انجام می‌شود، ولی دخیل کردن و به‌اصطلاح بازی دادن تمام عناصر و بخش‌های ذی‌صلاح در این امر بسیار مهم است. سیاستگذاری برای یک صنعت باید با مشارکت صنعتگران، صاحب‌نظران و متخصصان یک صنعت باشد.»	(Baradaran Kazemzadeh et al., 2004: 115) (شفیعا و موسوی لقمان، ۱۳۹۲)
	تاثیر روزافزون بخش غیررسمی اقتصاد در قالب نهادها و بنیادهای شبه‌دولتی	«عدم تطبیق راهبردهای توسعه صنعتی و آرایش سیاسی به علل متعددی به‌وجود آمده است. یکی از این علل به‌طور مشخص، عبارت است از تاثیر گروه‌های ذی‌نفوذ و فربه شدن روزافزون بخش غیررسمی اقتصاد در قالب نهادها و بنیادهای فرادولتی.»	(درودی ۱۳۹۶: ۳)

ادامه جدول ۳: آسیب‌های بخش بازیگران سیاستگذاری توسعه صنعتی

منبع	نمونه داده	کدگذاری / مفاهیم	مقاله
(عظیمی، ۱۳۸۲: ۱۹۰)	«سازمان برنامه امروز کشور، دیگر سازمان توسعه سازمان برنامه و کشور نیست، این در حقیقت سازمان بودجه کشور است که پیشنهاد می‌شود اسم آن نیز عوض شود».	عملکرد نامناسب سازمان برنامه و بودجه	
(Seifollahhi & Mahmoudzadeh, 2012: 120-121; Aliabadi et al., 2019)	«عملکرد سازمان‌های دولتی متولی صنعت غیرمسئولانه، غیرمتعهدانه، ناهماهنگ، غیرکارشناسی، و تبعیض‌آمیز نسبت به افراد مختلف و شرکت‌های خصوصی و دولتی است».	فقدان مسئولیت‌پذیری و تعهد در مجریان، سازمان‌های متولی و ساختار نهادی کشور	سازمانی
(Malekmohammadi & Kamali, 2013: 172)	«فقدان انگیزه مشارکت در مردم و سازمان‌های غیردولتی و مشارکت محدود این گروه‌ها که از مهم‌ترین موانع اجتماعی نهادینه نشدن سیاستگذاری توسعه پایدار هستند».	فقدان انگیزه مشارکت برای سازمان‌های غیردولتی در سیاستگذاری توسعه صنایع	
(Khodadad Hosseini & Mothaghi, 2008: 44)	«از منظر مدیران سازمانی سرسپردگی و خاموشی و شکایت و انتقاد کم‌تر، از ویژگی‌های کارکنان موفق محسوب می‌شود».	نگرش نامناسب مدیران سازمانی	
(Paluj, 2019)	تصمیمات عجولانه در مطالعه شرکت‌های کشت و صنعت و همچنین عملکرد نامناسب سیاستگذاری توسعه صنعتی، تصمیمات عجولانه و ناکارآمد مجریان مسئولان دولتی به عنوان آسیب سیاستگذاری توسعه و مسئولان دولتی صنعتی اشاره شده است.	فردی	
(Khezrian et al., 2019)	در برخی موارد، هم‌نگرش نبودن برخی بازیگران خصوصی و در نتیجه نداشتن یک مدیریت یکپارچه، به عنوان آسیب سیاستگذاری توسعه صنعتی بیان گردیده است.	هم‌نگرش نبودن برخی بازیگران خصوصی	

محیط / زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

بخشی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی، که در پژوهش حاضر شناسایی شده‌اند، مربوط به محیط / زمینه سیاستگذاری هستند. همان‌طور که در چارچوب مفهومی پژوهش ذکر شد، محیط سیاستگذاری یکی از اجزای مدل مدل والت و گیلسون است. در پژوهش حاضر محیط

سیاستگذاری را بر اساس مدل ادغام محیط سیاستگذاری در سیاستگذاری فریزن و همکاران (۱۳۹۳)، دارای ابعاد (مقوله‌های) حمایت سیاسی، ظرفیت اداری، و ظرفیت تحلیلی در نظر گرفته‌ایم. بر اساس این، آسیب‌های بخش محیط یا زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی ایران در مقوله‌های ارزش‌های سیاسی، رویکرد و نگاه کلان و غالب حکومتی، حمایت سیاسی، ظرفیت مدیریتی - اداری، و ظرفیت تحلیلی دسته‌بندی شده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط / زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	التقاط نظری نظام تصمیم‌گیری	«توجه به موضوع عدالت و توزیع عادلانه و قشر محروم در همه برنامه‌ها فارغ از مکتب توسعه هر یک از برنامه‌ها حضور داشته... این موضوع ما را بدین نتیجه می‌رساند که نظام تصمیم‌گیری جمهوری اسلامی دچار التقاط نظری بوده است».	(Sadeghi Shahedani & Khosravi, 2016: 30)
ارزش‌های سیاسی	ابهام مرجعیتی ^۱	«در حالی که ابهام مرجعیتی در بخش گردشگری، مانع شکل‌گیری نظام تصمیم‌گیری منسجمی در این صنعت شده است... در نتیجه تخصیص بهینه منابع کم‌تر انجام شده و نقش توزیعی برنامه‌ها بیش از نقش توسعه‌ای آن‌ها بوده است».	(Kamali, 2015: 9) (نبوی و ملایری، ۱۳۷۵)
	بی‌توجهی به بستر بومی	«به‌طور کلی، بنا بر درجه وابستگی به درآمدهای نفتی ویژگی‌هایی در سیاست‌های دولت‌های ایران قبل و بعد از انقلاب ایجاد شده است، از جمله بی‌توجهی به بستر بومی».	(Naderi Nejad et al., 2018: 73)
	وابستگی به ساختارهای نفتی	«در واقع نفت و وابستگی به درآمدهای نفتی متغیری تعیین‌کننده است که در بستری از ساختارهای رسمی و غیررسمی از پیش موجود قرار گرفته و مسیر توسعه ویژه‌ای را برای اقتصاد سیاسی ایران رقم زده است».	(Naderi Nejad et al., 2018: 73; Salimifar et al., 2009) (عظیمی، ۱۳۸۲)
رویکرد و نگاه کلان	رویکرد تقلید از مدل‌های غربی	«کشورهای در حال توسعه صرفاً به دنبال پیروی و تقلید از مدل‌های غربی هستند و این در حالی است که جوامع غربی در شرایطی خاص و عمدتاً با تسلط بر منابع اقتصادی جهان (به‌ویژه غارت کشورهای عقب‌مانده فعلی) پیشرفت کرده‌اند».	(Sadabadi et al., 2013: 44) (فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵)
و غالب حکومتی	وجود نگاه بخشی و فقدان نگاه یکپارچه به توسعه	«یکی از موانع استمرار و ثبات سیاستگذاری توسعه پایدار در ایران، بخشی‌نگری و عدم هماهنگی بین‌بخشی است. علت فقدان این هماهنگی، وجود نگاه بخشی و فقدان نگاه یکپارچه به توسعه است».	(Malekmohammadi & Kamali, 2013: 171)

۱. مرجعیت در سیاستگذاری، مجموعه بازنمایی‌ها و تصاویری از واقعیت است که زمینه‌ساز سیاستگذاری عمومی است و کارکرد آن فهم‌پذیر کردن واقعیت با محدود کردن پیچیدگی‌های آن است (مولر، ۱۳۸۳).

ادامه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	فقدان نگاه و رویکرد توسعه‌گرا و اجتماعی در صنایع کشور	«بیش‌تر جوامع عقب‌مانده با مشکل نبود استعدادهای بالقوه و منابع طبیعی و انسانی مواجه نیستند، بلکه از نبود نگاه توسعه‌گرا و مدیریت برنامه‌ریزی صحیح رنج می‌برند».	(جوانمردی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱) (Malekmohammadi & Kamali, 2013)
رویکرد و نگاه کلان و غالب حکومتی	رویکرد دولت‌محور	«بخش عمده ظرفیت‌ها و توانمندی‌های توسعه در بخش خصوصی نهفته است که متأسفانه رویکردهای دولت‌محور مانع ظهور و شکوفایی این استعدادهای بالقوه می‌شود. این رویکردها از چند مشکل اساسی شامل عدم انعطاف، عدم کارایی، اثربخشی، جزئی‌نگری، نبود منابع کافی، عدم خلاقیت و نوآوری و نبود آینده‌نگری رنج می‌برند».	(جوانمردی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱؛ رنجبر، ۱۳۸۷) (Mossalanejad & Hoshang, 2017)
	رویکرد سلسله‌مراتبی	«هنوز در ایران قانون رویکردهای سلسله‌مراتبی، خشک و از بالا به پایین حاکم است».	(Javadi & Danaee Fard, 2018: 63; Sharifzadeh <i>et al.</i> , 2018) (گرشاسبی و همکاران، ۱۳۹۵)
	رویکرد مونتاژی در کشور	«ضعف صنایع واسطه‌ای در تجهیز شبکه تامین صنعتی: به معنای... مازاد تولیدات محصولات واسطه‌ای با فناوری پایین و کمبود محصولات واسطه‌ای با فناوری بالا به وجود آمده است... به عبارتی، تسلط رویکرد مونتاژی در صنایع ساخت‌محور افزایش یافته است».	(Shafiee, 2018: 246)
حمایت سیاسی	حاکمیت فرهنگ تجارت‌پیشگی و ضعف فرهنگ تولیدی	«یکی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی ایران، حاکمیت فرهنگ تجارت‌پیشگی و کمبود فرهنگ تولیدی است».	(رنجبر، ۱۳۸۷: ۳۲) (Mossalanejad & Hoshang, 2017)
	بدبینی مردم به انباشت سرمایه و سرمایه‌داران	«همچنین، بهره‌گیری از روحیه حسادت و توده‌ای مردم نسبت به سرمایه‌داری و سرمایه‌داران داخلی و خارجی و زلوصفت خواندن آن‌ها در عرصه بازی قدرت، بیش‌تر نمایان گشته است».	(Habibi, 2010: 67) (رنجبر، ۱۳۸۷)

۱۵۱۴ جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کد گذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	فرهنگ کاری و صنعتی ضعیف و تکوین نیافته	«بررسی آمارها، مستندها، ادبیات علمی و مشاهده فضای کار، حکایت از آن دارد که فرهنگ کاری ضعیفی داریم. ما از لحاظ منابع طبیعی غنی هستیم، ولی جزو کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شویم».	(Khodadad Hosseini & Mothaghi, 2008: 40; Torabi et al., 2018) (سیدنورایی و خسروشاهی، ۱۳۹۲)
	ساختارهای ناکارآمد	«وجود ساختارهای ناکارآمد و... موجب تضعیف ظرفیت و کیفیت سیاستگذاری شد و فضای سیاستگذاری بخش خصوصی را از طریق وخیم‌تر کردن محیط کسب‌وکار نامساعد کرد».	(فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵: ۱۳۶)
	محیط کسب‌وکار بازدارنده	«به موجب برآوردهای انجام‌شده توسط واحد اطلاعات اقتصادی اکونومیست، ایران در محیط کسب‌وکار بازدارنده طی سال‌های ۲۰۰۲-۱۹۹۸ در میان ۶۰ کشور در حال توسعه، رتبه ۵۹ را احراز کرده است و محیط کسب‌وکار در ایران، بازدارنده تشخیص داده شده است».	(فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵: ۱۳۶) (Sharifzadeh et al., 2018; khezrian & Saghafi, 2018; Sharifzadegan & Norayi, 2015)
حمایت سیاسی	بی‌ثباتی نرخ ارز و تورم	«بی‌ثباتی نرخ واقعی ارز تأثیر منفی بر صادرات کالاهای صنعتی دارد».	(Motafakkerazad et al., 2014: 207; Salmani et al., 2016; Pourebaddollahan Covich et al., 2013)
	وضعیت کلان اقتصادی آتومیک، ناپایدار و نامناسب	«حاکمیت شرایط آنومیک بر حوزه فعالیت‌های صنعتی، عملکرد دولت و عملکرد بازار، مشارکت مالی بخش خصوصی را در توسعه صنعتی کاهش داده است».	(Seifollahhi & Mahmoudzadeh, 2012: 105) (اکبری، ۱۳۸۹)
	نفوذ گسترده گروه‌های سودجو و دارای رانت	«گروه‌های سودجو با استفاده از نفوذ خود در دولت و کسب رانت، آن را بین خود تقسیم می‌کنند و توزیع درآمد را به نفع خود تغییر می‌دهند. در نتیجه، نابرابری توزیع درآمد در آن کشورها بیش‌تر از کشورهایی که فاقد منابع طبیعی هستند به چشم می‌خورد».	(سیدنورایی و خوشکلام خسروشاهی، ۱۳۹۲: ۱۵ و ۱۶؛ رنجبر، ۱۳۸۷)
	عدم اتکای دولت به جامعه در طول تاریخ	«دولت در ایران در شرایط متفاوت قرار داشته و همواره در طول تاریخ استقلال دیوانی و اتکا به جامعه در هاله‌ای از ابهام بوده است».	(Habibi, 2010: 68; Sharifzadegan & Norayi, 2015)

ادامه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقاله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	تحریم‌های مالی و وابستگی تجاری	«بخش مهمی از کاهش کالاهای ساخت‌محور در نتیجه قطع همکاری‌های خارجی و کمبود مواد واسطه‌ای و قطعات مورد نیاز این صنایع در شرایط تحریم‌های اقتصادی رخ داد».	(Shafiee, 2018: 241; Rezaee et al., 2017; Rezaee et al., 2017) (علی‌احمدی و خیرخواه، ۱۳۸۰)
	بحران‌های خارجی	«جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نیز بر روند توسعه تاثیر بنیادی داشت. بخش صنعت در طول جنگ کاملاً فرسوده شده بود و بسیاری از کارخانه‌ها خط تولید خود را به کالاها و نیازهای جنگی تغییر داده بودند و حالا مجدداً باید به دوران پیش از جنگ بازگردند».	(فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵: ۱۳۴) (Moghadas Poor et al., 2013; Sharifzadegan & Norayi, 2015)
حمایت سیاسی	معضل شناختی صنایع	«اغلب کشورهای پیشرفته جهان با اتخاذ سیاست‌های مناسب توانسته‌اند سهم مناسبی از این صنعت را به خود اختصاص دهند؛ ولی وضعیت کشور ما از نظر سهم صنعت نرم‌افزار در وضعیت قابل‌قبولی نیست و حتی نرم‌افزار در کشورمان به عنوان صنعت شناخته نمی‌شود».	(رفوگر آستانه و فقیهی، ۱۳۹۱: ۱۰۰)
	شناخت محدود از مفهوم توسعه و عدم اجماع درباره مفاهیم آن	«بخش عمده‌ای از موانع نهادینه شدن سیاستگذاری توسعه پایدار در ایران به چگونگی شناخت سیاستگذاران و مردم از مفهوم توسعه پایدار برمی‌گردد. به لحاظ شناختی موانعی مانند شناخت محدود از توسعه پایدار باعث شده که نگاه یکپارچه به توسعه پایدار در ایران شکل نگیرد».	(Malekmohammadi & Kamali, 2013; 169) (عظیمی، ۱۳۸۲)
	فقدان شفافیت اطلاعات	«فقدان شفافیت اطلاعات در مقاطعی به عنوان زمینه‌های رانت‌جویی عمل نموده است».	(نبوی و ملایری، ۱۳۷۵: ۲۱)

ادامه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	بوروکراسی سنگین، متمرکز و غیرقابل اعتماد	«وجود ساختارهای ناکارآمد، بوروکراسی سنگین و غیرقابل اعتماد موجب تضعیف ظرفیت و کیفیت سیاستگذاری شد و فضای سیاستگذاری بخش خصوصی را از طریق وخیم‌تر کردن محیط کسب‌وکار نامساعد کرد.»	(فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵: ۱۳۶؛ اکبری، ۱۳۸۹)
	فساد در نظام پرداخت اداره‌ها	«نظام پرداخت در اداره‌ها بر اساس مدرک یا سیمت سازمانی طراحی می‌شود، و عملکرد کارکنان و سیستم‌های پرداخت مبتنی بر عملکرد در ایران کم‌تر یافت می‌شود.»	(Khodadad Hosseini & Mothaghi, 2008: 44)
	بی‌ثباتی مدیریتی در بخش دولتی	«عوامل کلیدی عدم موفقیت برخی خط‌مشی‌ها در ایران شامل موارد متعددی است، از جمله بی‌ثباتی مدیریتی در بخش دولتی متولی اجرای خط‌مشی‌ها.»	(Moghadas Poor et al., 2013: 33)
ظرفیت مدیریتی - اداری	کارشکنی و سنگ‌اندازی اداری	«سنگ‌اندازی اداری به دلیل ناتوان و ناکافی بودن اطلاعات در کنترل ساختمان‌های صنعتی و نبود استاندارد و دستورالعمل‌های مناسب.»	(Khezrian et al., 2019: 32)
	نبود نظام متناسب تشویقی	یکی از آسیب‌ها و چالش‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی فقدان نظام متناسب تشویقی در کشور است.	(Khezrian et al., 2019)
	ناکارایی نظام مالی - بانکی و فقدان منابع مالی لازم	یکی از آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی، «ناکارایی نظام بانکی و اعتباری و عقب‌ماندگی آن نسبت به نظام مالی و بانکی جهان» است.	(رنجبر، ۱۳۸۷: ۳۲؛ Shahraki, 2014)
	ساختار و نظام اداری نامناسب و مبتنی بر رانت، فساد و رویکرد سلسله‌مراتبی	«محور دیوان‌سالاری در ایران نیز نه تخصص، انسجام و شایستگی، بلکه تعهد سلسله‌مراتبی نسبت به بالادست‌ها و نوعی رکود فکری و روزمرگی است. دیوان‌سالاری همواره دارای حوزه‌های تاریک و نقاط کور بوده که رانت و فساد اقتصادی در چارچوب آن تشویق می‌شده است.»	(Habibi, 2010: 65)
	عدم توجه مدیران صنعتی به ورود فناوری‌های جدید	«عدم توجه به ورود فناوری‌های جدید و استفاده از فناوری و ماشین‌آلات کهنه و قدیمی.»	(سالارزهی و امیری، ۱۳۸۹: ۱۲۸؛ Khezrian et al., 2019)

ادامه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاست‌گذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
	سطح پایین فناوری کشور	«یکی از معضلات بخش صنعت ازدیاد فاصله فناورانه با کشورهای صنعتی است.»	(نبوی و ملایری، ۱۳۷۵: ۱۸)
	بخشی‌نگری و عدم هماهنگی بین‌بخشی و بین‌سازمانی	«یکی از موانع استمرار و ثبات سیاست‌گذاری توسعه پایدار در ایران، بخشی‌نگری و عدم هماهنگی بین‌بخشی است. علت فقدان این هماهنگی، وجود نگاه بخشی و فقدان نگاه یکپارچه به توسعه است.»	(Malekmohammadi & Kamali, 2013; 171; Azizmohammadlo & Mahdavi, 2017; Taheri & Shavalpour, 2018; Sharifzadeh et al., 2018)
	عدم ارتباط بین صنایع کشور	«بین مجموعه صنایع کشور پیوند لازم برقرار نیست. توسعه بخش صنعت کشور با استفاده از الگوهای رشد وارداتی و با هدف همگرایی اقتصاد ایران با اقتصاد جهان سرمایه‌داری صورت گرفته است که در نهایت به چنین ساختار نامناسبی انجامیده است.»	(برادران شرکا و صفوی، ۱۳۷۶: ۶۲) (Baradaran Kazemzadeh, 2004)
ظرفیت مدیریتی - اداری	عدم ارتباط سطوح ملی و محلی ضعف همکاری بین دولت و بخش خصوصی و عدم حمایت دولت از بنگاه‌های تولیدی	یکی از آسیب‌های این حوزه عدم ارتباط سطوح ملی و محلی است. «ضعف همکاری بین بخش خصوصی و دولتی و این‌که رویکرد دولت در قبال بخش خصوصی نه تنها حمایتی نیست، بلکه موانع زیادی هم برای آن ایجاد کرده است.»	(Malekmohammadi & Kamali, 2013; 171) (Gholipour Soute et al., 2019: 53)
	فقدان ظرفیت خط‌مشی‌گذاری (ضعف توانایی نظم‌دهی و مدیریت ناکارآمد منابع)	«مدیریت منابع در اقتصاد ایران چندان کارآمد نیست و مدیران و صاحبان صنایع، همچون رقبای خارجی در کشورهای توسعه‌یافته، از تجارب و مهارت‌های لازم در زمینه فعالیت‌های صادراتی برخوردار نیستند.»	(سالارزهی و امیری، ۱۳۸۹: ۱۱۷؛ فاضلی و محمودیان، ۱۳۹۵) (Feizpour & Samanpour, 2017)
	فقدان مهارت لازم سرمایه‌های انسانی و کمبود نیروی انسانی کارآمد	کمبود نیروی انسانی یکی از مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری سلامت است.	(Azizi & Zahedi, 2016; Shiravi & Khodaparast, 2019)

ادامه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
ظرفیت	تنگناهای زیربنایی و زیرساختی	«برای پیاده‌سازی موفق خط‌مشی باید پیش‌بینی‌های درستی نسبت به منبع، ابزار و امکانات انجام شود. فقدان امکانات و ابزار مناسب برای اجرای خط‌مشی‌ها، یکی دیگر از علل اجرای ناقص و نامناسب خط‌مشی‌های کارآفرینی در طول سالیان گذشته در کشور است.»	(Aliabadi et al., 2019: 120; Azizmohammadlou, 2017; Khezrian et al., 2019) (فولادی و زنگنه، ۱۳۹۵)
مدیریتی - اداری	شبکه‌های ضعیف ارتباطی، حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی و ضعف زیرساخت‌های گمرکی	شبکه‌های ضعیف حمل‌ونقل در کشور به عنوان معضل و آسیب معرفی می‌شود.	(زمانیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۷-۸) (Shafiee, 2018; Mossalanejad & Hoshang, 2017)
	زیرساخت‌های نامناسب مبادلات مالی	یکی از آسیب‌های صنعت گردشگری پزشکی زیرساخت‌های نامناسب مالی کشور به خصوص در بیمارستان‌هاست.	(Maleki & Tavangar, 2016)
	ضعف کشور در تولید دانش	«ضعف صادرات ایران بنا به دلایلی مانند عقب‌ماندگی کشور در مسائلی همچون تولید دانش است.»	(Pourebadollahan Covich et al., 2013; 191)
ظرفیت تحلیلی	دانش و تخصص اندک سیاستگذاران و متولیان حوزه صنایع	«وابستگان و حمایت‌کنندگان دولت که به راحتی رانت ایجادشده را کسب می‌کنند و به اشتغال و تحصیل و آموزش کم‌انگیزه می‌شوند... تسلط اندک آن‌ها به دانش حوزه مدیریتی، خود سبب بروز مشکلات مدیریتی، فساد و فرصت‌های رانت‌جویی بیش‌تر و در نهایت عدم پیشرفت در حوزه مربوطه و در کل عدم پیشرفت کشور می‌شود.»	(سیدنورایی و خوشکلام خسروشاهی، ۱۳۹۲: ۱۵ و ۱۶) (Mahdavi & Azizmohammadlou, 2016)
	ضعف اطلاع‌رسانی و فقدان سیستم‌های اطلاعاتی مناسب و عدم استفاده از خدمات نت	«ضعف اطلاع‌رسانی و آموزش از جمله عوامل دخیل در عدم تحقق گسترش معماری صنعتی ایران است.»	(Khezrian et al., 2019: 32)

۱۵امه جدول ۴: آسیب‌های بخش محیط/زمینه سیاست‌گذاری توسعه صنعتی

مقوله	کدگذاری / مفاهیم	نمونه داده	منبع
اهمیت اندک تحقیق و نوآوری در تولید و صادرات صنعتی کشور		«در حالی که کشش تولیدی سرمایه فیزیکی در بخش صنعت ایران ۰/۱۲ است، این میزان برای متغیر تحقیق و توسعه تنها ۰/۰۰۳ است. این نکته، کم‌اهمیت بودن تحقیق و توسعه در صنعت ایران را بیان می‌کند. به عبارتی، در کل صنعت، سرمایه‌گذاری فیزیکی نسبت به سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه از اهمیت بیش‌تر و اولویت بالاتری برخوردار است.»	(Fotros <i>et al.</i> , 2012: 82; Sharifzadegan & Norayi, 2015; Khezrian <i>et al.</i> , 2019; Habibi, 2010)
	مهارت و توانایی نامناسب استادان کارآفرینی	«پیشنهاد می‌شود برای آموزش در رشته کارآفرینی در دانشگاه‌ها از استادانی استفاده شود که هم به لحاظ علمی و هم به لحاظ داشتن مهارت تدریس در زمینه کارآفرینی از توانایی لازم برخوردار باشند و خود در زمینه کارآفرینی و صنعت فعال باشند.»	(Pasandidehfarid & Kianimavi, 2018: 116)
ضعف مراکز پژوهش صنعتی		«روندهای اقتصادی ایران به گونه‌ای است که بر مبنای آن، تولید نمی‌تواند از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد. چنین فرایندی تحت تاثیر اقتصاد رانتی و فعال نبودن و ضعف مراکز پژوهش صنعتی است.»	(Mossalanejad & Hoshang, 2017: 42) (رنجبر، ۱۳۸۷)
	ظرفیت تحلیلی	«ضعف آماری یکی از مشکلات اساسی مدیریت گردشگری ایران است و گردشگری پزشکی هم از این قاعده مستثنا نیست. بدون آمار و اطلاعات صحیح، قابل اتکا و به‌روز، امکان برنامه‌ریزی و کنترل وجود ندارد.»	(Gholipour Soute <i>et al.</i> , 2019: 53)
فقدان شور مدیریت علمی در بنگاه‌های تولیدی		یکی از چالش‌ها و آسیب‌های حوزه صنعت کشور، فقدان شور و شوق مدیریت علمی در واحدها و بنگاه‌های تولیدی است.	(Mossalanejad & Hoshang, 2017)
		«در حالی که در برخی کشورها بعد از دهه ۱۹۸۰ همه‌ساله بالغ بر ۱۹۰ میلیارد دلار بودجه به امر تحقیق تخصیص داده شده می‌شود، در ایران هیچ‌گاه از ۰/۲۳ میلیارد دلار بالاتر نرفته است.»	(قاسم‌زاده، ۱۳۷۷: ۳۷)
ارتباط ضعیف و ناکارآمد دانشگاه‌ها با بنگاه‌های تولیدی		«نکته دیگر به احتمال زیاد از ارتباط پایین و ناکارآمد دانشگاه‌ها و مراکز تحقیق و توسعه با بنگاه‌های فعال در خوشه‌های صنعتی نشئت می‌گیرد که این امر زمینه‌های بهبود فناوری و نوآوری را تضعیف می‌نماید. علاوه بر این، در خوشه‌های صنعتی کشور ارتباط بین مراکز رشد و پارک‌های فناوری و بنگاه‌های صنعتی در وضعیت مطلوبی قرار نداشته است.»	(Azizmohammadlou, 2017: 30-31) (مهدوی عادل، ۱۳۷۴؛ قاسم‌زاده، ۱۳۷۷)

یافته‌های این پژوهش، حاکی از کشف و شناسایی ۱۱۷ مفهوم یا آسیب مختلف سیاستگذاری توسعه صنعتی در کشور ایران است که این مفاهیم را بر اساس چارچوب‌های نظری سیاستگذاری دسته‌بندی کردیم. در این راستا، فراوانی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در بخش محیط یا زمینه (۵۲)، بخش محتوا (۲۶)، بخش بازیگران (۱۲)، و بخش فرایند (۱۹) آسیب مختلف بود. همچنین، فراوانی آسیب‌های مقولات بخش محتوا شامل اهداف و چشم‌اندازها (۳)، راهبردها (۵)، برنامه‌ها (۷)، سیاست‌ها (۳)، و قوانین (۸) آسیب شناسایی و دسته‌بندی شدند. فراوانی آسیب‌های بخش فرایند نیز شامل مراحل و مقولات تنظیم دستور کار (۳)، تدوین سیاست (۳)، تصمیم‌گیری (۳)، اجرا (۴)، و ارزیابی (۵) آسیب کشف گردید و فراوانی آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی بخش بازیگران در مقولات فراسازمانی (۶)، سازمانی (۳)، و فردی (۳) آسیب و در مقولات بخش محیط / زمینه سیاستگذاری توسعه صنعتی در مقوله ارزش‌های سیاسی (۴)، نگاه و رویکرد غالب حکومتی (۱۶)، حمایت سیاسی (۱۴) آسیب سیاستگذاری توسعه صنعتی، ظرفیت مدیریتی - اداری (۱۸) آسیب، و ظرفیت تحلیلی (۹) آسیب شناسایی گردیدند.

بدین ترتیب، با نگاهی کوتاه به یافته‌های پژوهش درخواهیم یافت که چالش و مشکل اصلی سیاستگذاری توسعه صنعتی کشور نه در بخش فرایند یا حتی بازیگران، بلکه در دو بخش محیط و محتوا و مقولات حمایت سیاسی، ظرفیت مدیریتی - اداری، فراسازمانی، و قوانین و مقررات کشور و نیز ساختارهای اقتصاد سیاسی، کیفیت ارائه خدمات عمومی یا همان مشکلات اداری و زیرساخت‌های کشور است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر شناسایی، دسته‌بندی، و فراترکیب آسیب‌های سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ و ارائه دیدی جامع در این زمینه است. در این خصوص، پژوهش حاضر با ارائه نگرشی نظام‌مند برای پژوهشگران این حوزه از طریق ترکیب یافته‌های پژوهش‌های کیفی، دانش فعلی در این زمینه را بسط داده و دید گسترده‌ای را درباره آسیب‌شناسی سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران فراهم آورده است.

در این راستا، تعداد ۱۱۷ مفهوم شناسایی شده است که این مفاهیم را بر اساس چارچوب‌های نظری سیاستگذاری دسته‌بندی کرده‌ایم. چارچوب زیربنایی کار ما چارچوب نظری مثلث سیاستگذاری **والت و گیلسون (۱۹۹۴)** بوده است که دارای اجزای نقش‌آفرینان (بازیگران)، محتوا، زمینه (محیط)، و فرایند است. سادگی این چارچوب نظری کمک می‌کند تا واقعیت درهم‌تنیده،

غیرنظام‌مند و نابسامان سیاستگذاری تحلیل گردد. نکته مهم درباره چارچوب مفهومی پژوهش حاضر، علاوه بر ترکیب نظریه‌های سیاستگذاری مختلف از جمله مثلث سیاستگذاری **والت و گیلسون (۱۹۹۴)**، استفاده از داده‌ها و یافته‌های مقالات و کتب مورد مطالعه در تکمیل و ارتقای چارچوب مفهومی پژوهش است. چارچوب مفهومی پژوهش حاضر بحث تحلیل سیاستگذاری را فراتر برده و علاوه بر محتوا و فرایند تحلیل سیاستگذاری، بحث محیط را در تحلیل سیاستگذاری وارد کرده است. از این‌رو، این چارچوب مفهومی می‌تواند ادعا کند که همه ارکان یک نظام سیاستگذاری را شامل می‌شود، و به‌ویژه در ادبیات توسعه صنعتی، همه اجزا و مقولات ممکن را شناسایی کرده و در نظر گرفته است.

در مقایسه پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین، نکته نخست روش این پژوهش است که فراترکیب است. مزیت فراترکیب این است که دیدگاه جامع و ترکیبی به ما ارائه می‌دهد و از آن‌جایی که روش فراترکیب مستلزم آن است که پژوهشگر بازنگری عمیق و دقیقی نسبت به سندهای مورد مطالعه انجام دهد و یافته‌های پژوهش قبلی را با هم ترکیب کند، به بازنمایی نتایجی بیش از هر یک از مطالعات پیشین منجر می‌گردد و یافته‌ها و نتایج نو و ابتکاری به ارمغان می‌آورد. دومین تفاوت و مزیت پژوهش حاضر، نگاه و منظر سیاستگذاری پژوهش است، زیرا کم‌تر پژوهشی وجود دارد (**درودی، ۱۳۹۶**) که در حوزه توسعه، به‌ویژه توسعه صنعتی ایران، از این منظر سیاستگذاری را بررسی کرده باشد. سومین تفاوت مهم پژوهش حاضر با دیگر مطالعات توسعه صنعتی، چارچوب مفهومی ابتکاری و جدید آن است. این چارچوب مفهومی ترکیبی از مدل‌ها و نظریه‌های سیاستگذاری مختلف از جمله مثلث سیاستگذاری **والت و گیلسون (۱۹۹۴)**، مدل ادغام محیط سیاستگذاری در سیاستگذاری **فریزن و همکاران (۱۳۹۳)**، مدل مرحله‌ای **اندرسون (۲۰۱۴)**، و نظر **لهمان (۲۰۱۶)** است که با استفاده از داده‌ها و یافته‌های مقالات مرورشده، تکمیل و ارتقا یافته است. در نهایت باید اذعان داشت که این سه تفاوت و مزیت اصلی پژوهش حاضر با دیگر مطالعات این حوزه، عامل ایجاد یافته‌هایی جامع، ترکیبی، نو و بدیع در پژوهش حاضر است.

پژوهش حاضر بر اساس چهار مزیت اصلی خود یعنی ۱- روش فراترکیب که دیدگاهی جامع، ترکیبی و نتایجی نو و ابتکاری ارائه می‌دهد؛ ۲- نگاه آسیب‌شناسانه؛ ۳- منظر سیاستگذاری که رأس سیاست و حوزه‌های مختلف توسعه است؛ و ۴- چارچوب مفهومی ترکیبی و بدیع خود، می‌تواند ادعا کند همه اجزای یک نظام سیاستگذاری را شامل می‌شود و بخش، مقوله، و زیرمقوله‌ای وجود ندارد که بیان نشده باشد. به علاوه، این پژوهش به یافته‌های جامع، نو و بدیع دست یافته و آسیب‌ها و مفاهیمی را کشف و شناسایی کرده که به‌روشنی می‌تواند نقشه راه

سیاستگذاران و متولیان امر توسعه از جمله مجمع تشخیص مصلحت نظام، هیئت دولت به‌ویژه وزارت صنایع، سازمان برنامه و بودجه و بانک مرکزی، قوه قضاییه به‌ویژه دیوان عدالت اداری، و مجلس شورای اسلامی به‌ویژه کمیسیون برنامه و بودجه و مرکز پژوهش‌های مجلس باشد تا در جهت تنظیم سیاست‌های مربوط به توسعه صنعتی مفید واقع گردد و برای رفع آسیب‌های ذکر شده و اجتناب از آن‌ها، به‌ویژه در بخش محیط و محتوای نظام سیاستگذاری و در مقولات مهم و با فراوانی بالای حمایت سیاسی، ظرفیت مدیریتی - اداری یا همان سوء مدیریت‌های قبلی و مشکلات اداری، فراسازمانی، قوانین و مقررات، ظرفیت تحلیلی و رویکرد غالب و کلان حکومتی، و کدهای پرتکرار و مهم از جمله رانت حاصل از درآمدهای نفتی، نفوذ گسترده گروه‌های سودجو و دارای رانت، بی‌ثباتی نرخ ارز، تحریم‌های تجاری و مالی، فقدان شناخت مفاهیم و سازوکارهای نظام اسلامی، فقدان شفافیت اطلاعات، نظام اداری سنگین، متمرکز و غیرقابل اعتماد، ساختار اداری فاسد و ناکارآمد، نظام بانکداری ناکارآمد، عدم توجه مدیران صنعتی به ورود فناوری‌های جدید، بخشی‌نگری، موازی‌کاری، فقدان ظرفیت خط‌مشی‌گذاری، مدیریت نامناسب منابع راهبردی، تنگناهای زیربنایی، تسلط ضعیف برخی مسئولان به دانش حوزه مدیریتی خود، التقاط نظری نظام تصمیم‌گیری، وابستگی به ساختار نفتی، فقدان چشم‌انداز جامع در سیاستگذاری صنعتی، ابهام نظری و فقدان رویکرد یکپارچه و منسجم در برنامه‌های پنج‌ساله، قوانین و مقررات اضافی، فقدان اجماع نظری، فقدان شفافیت و قابلیت اعتماد به سیستم قضایی، ضعف بسیج مردمی، وجود نهادهای متعدد و موازی در تصمیم‌گیری و سیاستگذاری، مشخص نبودن مسئولیت برخی نهادها، اجرای نامناسب اسناد و گفتمان‌های بالادستی کشور، اجرای غیریکپارچه سیاست‌ها، مشخص نبودن فرایند ارزیابی و ضعف ارزیابی نظام اداری، تلاش‌ها و اقدامات لازم صورت گیرد. در ادامه یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان پیشنهاد‌های پژوهشی را مطرح کرد: الف) فراترکیب الزامات سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران؛ توسعه صنعتی موضوع پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج از ایران بوده که الزاماتی را برای توسعه صنعتی پیشنهاد کرده‌اند، فراترکیب این الزامات می‌تواند دیدگاه مناسبی در اختیار سیاستگذاران قرار دهد؛ ب) ارائه مدلی برای اولویت‌بندی موانع سیاستگذاری توسعه صنعتی به روش کمی؛ چنین پژوهشی می‌تواند اولویت‌های سیاستگذار توسعه صنعتی را برای رفع آسیب‌ها تعیین نماید؛ و پ) آسیب‌شناسی سازمان‌های متولی سیاستگذاری توسعه صنعتی در ایران؛ سازمان‌های متولی حوزه صنعت در ایران متعدد و اغلب دارای سابقه طولانی هستند، این سازمان‌ها نقش مهمی در تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه صنعتی دارند که لازم است در پژوهش مستقلی مورد آسیب‌شناسی قرار گیرند.

الف) انگلیسی

- Ahmadi, S. (2016). Historical Analysis of Obstacles to Iran's Industrial Development. *Rahbord-e-Tousee*, 2(46), 21-36. <http://rimag.ricest.ac.ir/fa/Article/22600>
- Akpan, E. S., & Eweke, G. O. (2017). Foreign Direct Investment and Industrial Sector Performance: Assessing the Long-Run Implication on Economic Growth in Nigeria. *Journal of Mathematical Finance*, 7(2), 391-411. <https://doi.org/10.4236/jmf.2017.72021>
- Aliabadi, E., Azizi, M., Aalam Tabriz, A., & Davari, A. (2019). Identifying the Barriers in Implementing Entrepreneurship and Innovation policy in Development Plans of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Innovation and Creativity in Human Science*, 8(3), 95-132. http://journal.bpj.ir/article_664029.html
- Anderson, J. E. (2014). *Public Policymaking*: Cengage Learning.
- Asghari, F. (2020). Analysis of Iran Internationalization of Higher Education, Emphasis on Actors. *Modiriat-e- Farda*, 61(18), 243-260. <http://rimag.ricest.ac.ir/fa/Article/26069>
- Azizi, F., & Zahedi, S. (2016). Assessment of the Barriers to the Development of Health Tourism in Yazd Province, Iran. *Health Information Management*, 12(6), 799-806. <http://him.mui.ac.ir/index.php/him/article/view/2451>
- Azizmohammadlo, H., & Mahdavi, A. (2017). Policies Inefficiency and Its Effects on Iran Small and Medium Industries Development. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 4(16), 41-67. http://www.jmsp.ir/article_44651.html
- Azizmohammadlou, H. (2017). The Mechanisms through which Industrial Clusters Affect Regional Economic Growth in Iran: Panel Data Approach. *Economic Growth and Development Research*, 7(26), 17-34. http://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_2593.html
- Baradaran Kazemzadeh, R., Tabatabaeian, S. H., & Hasani Parsa, M. (2004). Proposing a Generic Model of Industrial Policy Making, with an Emphasis on Electronics Industry. *Industrial Management Studies*, 2(5), 91-125. http://jims.atu.ac.ir/article_4361.html
- Barati, J., Karimi-Moughari, Z., & Mehregan, N. (2017). Spatial Analysis of Industrial Investment Spillover in Provinces of Iran. *Journal of Economic Modeling Research*, 8(29), 99-132. <http://jemr.khu.ac.ir/article-1-1565-fa.html>
- Dehghan Khavari, S., Mirjalili, S. H., & Momeni, F. (2017). Industrial Development Strategy from Perspective of New Structural Theory (Based on Experience of Leading Developing Countries). *Majlis and Rahbord*,

- 24(91), 101-139. https://nashr.majles.ir/article_216.html
- Doshmangir, L., Mostafavi, H., & Rashidian, A. (2014). How to Do Policy Analysis? A View on Approaches and Modes of Policy Analysis in Health Sector. *Hakim Research Journal*, 17(2), 138-150.
- Feizpour, M. A., & Samanpour, Z. (2017). Industrial Development and Deprivation in Iran's Regions: 2009-2013. *Geographical Researches*, 32(1), 51-63. <https://dx.doi.org/10.18869/acadpub.geores.32.1.51>
- Fotros, M. H., Dehghanpour, M. R., & Dehmoubed, B. (2012). Growth Resources of Iran's Industry in Different Levels of Technology. *The Journal of Economic Studies and Policies*, 0(21), 65-86. http://economic.mofidu.ac.ir/article_26173.html
- Gautam, A. K., & Yadav, N. (2017). The Politics of Industrial Development in India Since Independence. *Politics*, 2(6), 384-388.
- Gholipour Soute, R., Amiry, M., Zargham Boroujeny, H., & Kiani Feizabadi, Z. (2019). Exploring the Barriers of Medical Tourism Development in Iran with an Emphasis on Policymaking Requirements. *Journal of Tourism and Development*, 7(4), 38-60. http://www.itsairanj.ir/article_85431.html
- Gholipour, R., Danaei Fard, H., Zareii Matin, H., Jandaghi, G., & Fallah, M. (2011). A Model for Implementing Industrial Policies (Case Study in Qom Province). *Organizational Culture Management*, 9(24), 103-130. https://jomc.ut.ac.ir/article_29909.html
- Habibi, M. (2010). Institutional State Sociology and Industrial Development in Iran. *Quarterly Journal of Industrial Technology Development*, 8(16), 59-70. http://jtd.iranjournals.ir/article_875.html
- Hadi Zonooz, B. (2000). Trade Strategy and the Development of Manufacturing Industry in Iran in 1979-1998. *Iranian Journal of Economic Research*, 2(6), 7-38. http://ijer.atu.ac.ir/article_3781.html
- Hayashi, T. (2018). Industrialization of Developing Countries In a Multicountry, Multisector Capital Accumulation Model. *ADB South Asia Working Paper Series*, No. 62. <https://doi.org/10.22617/WPS189783-2>
- Hosseini, A., Mojibi, T., Mahdizadeh Ashrafi, A., & Vazifehdoost, H. (2019). Designing a Policy Model for the Development of Small and Medium Enterprises (SMEs) Emphasizing on Innovation (Case: Ministry of Cooperatives, Labor and Social Welfare). *Journal of Urban Economics and Management*, 7(25), 99-115. <http://iueam.ir/article-1-1078-fa.html>
- Javadi, M., & Danaei Fard, H. (2018). Identification and Pathology of Research Governance Framework in the Field of Social Sciences in the I.R of Iran. *Strategy*, 27(2), 61-86. http://rahbord.csr.ir/article_117704.html
- Kamali, Y. (2015). Policy Referential and Development of Tourism Industry in Iran: With an Emphasis on the 3rd. and 4th. Five-Year Development Plans. *Management*

- and Development Process*, 27(1), 3-26. <http://jmdp.ir/article-1-1971-fa.html>
- Kamali, Y. (2017). The Methodology of Meta Synthesis and Implications for Public Policy. *Political Quarterly*, 47(3), 721-736. <https://dx.doi.org/10.22059/jpq.2017.62861>
- khezrian, A., & Saghafi, M. J. (2018). Analysis of National Development Plans of Iran and Reflection of Its Components in Industrial Industrialization (1989-2017). *Geography Environment Preparation*, 11(40), 183-204. http://ebtp.malayeriau.ac.ir/article_540846.html
- Khezrian, A., Saghafi, M. J., & Saed Samiei, A. (2019). An Investigation into the Challenges of Industrialised Architecture in Iran through Comparison with and Analysis of Experiences in Target Countries. *Soffeh*, 29(2), 19-36. <https://dx.doi.org/10.29252/soffeh.29.2.19>
- Khodadad Hosseini, S. H., & Mothaghi, P. (2008). Engineering Business Culture in Iran. *Journal of Culture-Communication Studies*, 10(5), 39-60. http://www.jccs.ir/article_3477.html
- Lehmann, U. (2016). *Understanding and Analyzing Health Policy*: University of the Western Cape. <http://doer.col.org/handle/123456789/8150>
- Mahdavi, A., & Azizmohammadlou, H. (2016). Exploring the Effect of Industrial Policy Structure on the Quality and Functioning of Policies Designed for Iranian Small and Medium Industries. *Public Policy*, 2(3), 55-77. <https://dx.doi.org/10.22059/ppolicy.2016.60109>
- Maleki, S., & Tavangar, M. (2016). Analyzing Health Tourism Challenges in Mashhad From the Perspective of Foreign Patients. *Geography and Urban Space Development*, 2(2), 153-165. <https://dx.doi.org/10.22067/gusd.v2i2.40771>
- Malekmohammadi, H., & Kamali, Y. (2013). Sustainable Development Policy Institutionalization in Iran: Barriers and Model. *Management and Development Process*, 26(2), 161-186. <http://jmdp.ir/article-1-1738-fa.html>
- Martinaitytė, E., & Kregždaitė, R. (2015). The Factors of Creative Industries Development in Nowadays Stage. *Economics and Sociology*, 8(1), 56-71. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2015/8-1/5>
- Meessen, B., Shroff, Z. C., Ir, P., & Bigdeli, M. (2017). From Scheme to System (Part 1): Notes on Conceptual and Methodological Innovations in the Multicountry Research Program on Scaling Up Results-Based Financing in Health Systems. *Health Systems & Reform*, 3(2), 129-136. <https://doi.org/10.1080/23288604.2017.1303561>
- Moghadas Poor, S., Danaee Fard, H., & Kordnaeij, A. (2013). Exploring Key Factors of Some Public Policies Failure in Islamic Republic of Iran: A Case Study of (National) Tax Policies. *Organizational Culture Management*, 11(1), 33-68. <https://dx.doi.org/10.22059/jomc.2013.35317>

- Mohammadi Khyareh, M., & Rostami, N. (2019). The Study of the Relationship between Entrepreneurship, Competitiveness and Economic Growth. *Roshd-e-Fanavari*, 57(15), 14-23. <http://roshdefanavari.ir/fa/Article/20714>
- Mossalanejad, A., & Hoshang, M. (2017). Industrial Policy Model for Preserving and Improving the Efficiency Upstream Sector of the Iran's Oil Industry of Iran. *Public Policy*, 2(4), 29-45. <https://dx.doi.org/10.22059/ppolicy.2017.60822>
- Motafakkerazad, M., Shahbazzadeh, A., & Anarjani, A. (2014). The Effect of Real Exchange Rate Volatility on Exports of Industrial Goods (Saikkonen & Lutkepohl Approach). *Journal of Economic Modeling Research*, 5(16), 181-203. <http://jemr.khu.ac.ir/article-1-595-fa.html>
- Mureithi, L., Burnett, J. M., Bertscher, A., & English, R. (2018). Emergence of Three General Practitioner Contracting-In Models in South Africa: A Qualitative Multi-Case Study. *International Journal for Equity in Health*, 17(1), 1-18. <https://doi.org/10.1186/s12939-018-0830-0>
- Naderi Nejad, R., Ghaffary, G., & Momeni, F. (2018). Oil, Quality of Life and Development in Iran. *Social Sciences*, 25(80), 63-87. <https://dx.doi.org/10.22054/qjss.2018.5440.1132>
- Ndiaya, C., & Lv, K. (2018). Role of Industrialization on Economic Growth: The Experience of Senegal (1960-2017). *American Journal of Industrial and Business Management*, 8(10), 2072-2085. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2018.810137>
- Osmani, N., & Sameei, G. (2017). Determining Industrial Investment Priorities in West Azerbaijan Province Using Analytical Hierarchy Process (AHP). *Journal of Economics and Regional Development*, 24(13), 148-173. <https://dx.doi.org/10.22067/erd.v24i14.53164>
- Paluj, M. (2019). Pathology of the Agro-Industrial Exploitation System and Its Development Strategies. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 14(2), 201-217. http://www.iaeej.ir/article_84991.html
- Pasandidehfard, K., & Kianimavi, R. (2018). Identify and Prioritize the Success Criteria of Entrepreneurship Education and Economic Development Based on Multi-Criteria Decision Model. *New Applied Studies in Management, Economics & Accounting* 1(1), 101-118.
- Pourebaddollahan Covich, M., Asgharpur, H., Fallah, F., & Abdi, H. (2013). The Impact of Human Capital on Manufacturing Industries' Export. *Monetary & Financial Economics*, 19(3), 189-216. <https://dx.doi.org/10.22067/pm.v19i3.28562>
- Rezaee, M., Heidari, K., & Yaghobi, P. (2017). Identification of Industrial Investment Priorities in Iran with Emphasis on Value-Added Growth. *Economical Modelling*, 11(38), 111-135. http://eco.iaufb.ac.ir/article_596528.html

- Sadabadi, A., Pourezzat, A. A., & Gholipor, A. (2013). The Formulation of Development and Advancement Model in the Light of Imam Ali's Guidance. *Islam & Management*, 2(3), 43-77. http://im.rihu.ac.ir/article_346.html
- Sadeghi Shahedani, M., & Khosravi, M. (2016). Theoretical Differences and Similarities of Five Years Development Plans of Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 6(23), 32-13. http://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_2575.html
- Sadeghi Shahedani, M., & Mousavi, S. M. (2017). *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences and Council for the Study of Humanities Texts and Books*, 16(1), 83-101. http://criticalstudy.ihcs.ac.ir/article_2416.html
- Salimifar, M., Nourouzi, R. A., & Motahari, M. A. (2009). Measuring Industrial and Regional Development of Razavi, Southern and Northern Khorasan Provinces. *Economics Research*, 9(35), 175-196. http://joer.atu.ac.ir/article_2871.html
- Salmani, B., Asgharpour, H., & Jalilpour, S. (2016). The Effect of Government Policies and Public Debt on Financial Development in Iran. *Planning and Budgeting*, 21(1), 83-104. <http://jpbud.ir/article-1-959-fa.html>
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2003). Classifying the Findings in Qualitative Studies. *Qualitative Health Research*, 13(7), 905-923. <https://doi.org/10.1177/1049732303253488>
- Sargolzehi, A. R., Shahiki Tash, M. N., & Kordsangani, S. (2018). Effects of Research and Development on Total Factor Productivity in Iran's Factory Industries. *Public Management Researches*, 11(40), 215-242. <https://dx.doi.org/10.22111/jmr.2018.4300>
- Seifollahi, S., & Mahmoudzadeh, A. (2012). A Study of the Amount of Financial Participation of the Private Sector in Iran's Industrial Development and Social factors Affecting it Since the Islamic Revolution. *Journal of Social Sciences*, 8(2), 105-129. <https://dx.doi.org/10.22067/jss.v0i0.15950>
- Shafiee, A. (2018). A Review of Iran's Manufacturing Structure in Political Documents. *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences and Council for the Study of Humanities Texts and Books*, 18(9), 195-218. http://criticalstudy.ihcs.ac.ir/article_3702.html
- Shaghghi Shahri, V. (2018). Evaluation of Iranian 20-Year Outlook's Economic Objectives in Five-Year Development Plans. *Majlis and Rahbord*, 25(94), 209-238. https://nashr.majles.ir/article_262.html
- Shahraki, A. (2014). Industrial Development Evaluation of the Provinces. *Journal of Strategic Management Studies*, 5(17), 15-38. http://www.smsjournal.ir/article_88772.html
- Sharifzadegan, M. H., & Norayi, H. (2015). Analysis of Industrial Evolution and Development in Iran: Pathology of Industrial Development in Iran.

Pažuheš-Nâme-ye Târix-e Ejtemâ'i va Eqtesâdi (Socio Economic History Studies), 4(1), 37-60. http://economichistory.ihcs.ac.ir/article_1793.html

Sharifzadeh, F., Haghi, A. S., Hoseinpoor, D., & Mirmohammadi, M. (2018). Providing a Model with a Network Approach to Entrepreneurship Policy. *Public Management Researches*, 11(40), 5-26. <https://dx.doi.org/10.22111/jmr.2018.4285>

Shiravi, A., & Khodaparast, N. (2019). Resisting Economy and Sustainable Development: Similarities and Differences. *Public Law Studies Quarterly*, 49(1), 249-270. <https://dx.doi.org/10.22059/jplsq.2018.239280.1562>

Soheili, K., Fattahi, S., Zabihi Dan, M. S., & Hadizadegan, M. (2015). The Relationship between Efficiency and Industrial Concentration of Food and Beverage Industries in Iran. *Economical Modeling*, 8(27), 37-51. http://eco.iaufb.ac.ir/article_554370.html

Tabatabaee, A., Hasani, P., Mortazavi, H., & Tabatabaeichehr, M. (2013). Strategies to Enhance Rigor in Qualitative Research. *Journal of University of Medical Sciences*, 5(3), 663-670. <http://journal.nkums.ac.ir/article-1-403-fa.html>

Taheri, S., & Shavalpour, S. (2018). The Impact of Open Government Data and Data Innovation on Life Insurance Industry Business Development. *Roshd-e-Fanavari*, 55(14), 63-75. <https://rimag.ricest.ac.ir/en/Article/20658>

Torabi, J., Mohammadi elyasi, G., Soleimani, G., & Zaefarian, R. (2018). Identifying Challenges related with Outputs of Business Development Service Centers in Iran. *Journal of Entrepreneurship Development*, 11(2), 241-259. <https://dx.doi.org/10.22059/jed.2018.68107>

Walt, G., & Gilson, L. (1994). Reforming the Health Sector in Developing Countries: The Central Role of Policy Analysis. *Health Policy and Planning*, 9(4), 353-370. <https://doi.org/10.1093/heapol/9.4.353>

(ب) فارسی

آزاد ارمکی، تقی، و توحدلو، سمیه (۱۳۸۸). مطالعه شیوه‌ها و الگوهای سرمایه‌گذاری برحسب میزان توسعه‌یافتگی مناطق (با تکیه بر دو استان اصفهان و ایلام). *نشریه تحقیقات علوم اجتماعی ایران*، ۲(۱)، ۳۵-۴۸.

اسدی، بهنام (۱۳۹۸). پیشرفت توسعه اقتصادی با نگاهی به تجارب دیگر کشورها. *نشریه مطالعات نوین بانکی*، ۳(۲)، ۷۱-۸۸.

اکبری، اصغر (۱۳۸۹). توسعه کارآفرینی؛ مهم‌ترین ابزار توسعه اقتصادی و صنعتی. گفتگو با اصغر اکبری - مدیر مرکز خدمات اجتماعی و رفاهی شهرداری منطقه ۱۳، *نشریه کارآفرینان/امیرکبیر*، ۱(۶۴)، ۳۴-۳۵.

برادران شرکا، حمیدرضا، و صفوی، بیژن (۱۳۷۶). بررسی رشد صنعتی ایران: راهبرد توسعه صادرات صنعتی.

- نشریه پژوهشنامه بازرگانی، (۳)، ۸۰-۵۵.
- پژویان، جمشید (۱۳۸۵). به سوی ساختار سیاست‌سازی و سیاستگذاری اقتصادی: به مثابه یک ضرورت برای توسعه اقتصادی. *نشریه راهبرد یاس*، ۲(۶)، ۱۳۹-۱۴۸.
- جمال‌زاده، میثم (۱۳۸۵). ارزیابی استراتژی توسعه صنعتی در قالب سند چشم‌انداز ۲۰ ساله (با تأکید بر دستیابی به فناوری پیشرفته). *نشریه اندیشه صادق*، ۱(۲۳)، ۴۱-۶۴.
- جوانمردی، نظام؛ ایزدی، جهان‌بخش، و جلالی، رضا (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی و سیاستگذاری توسعه صنعت گردشگری بر پایه ایفای نقش ستون‌های دولت محلی کارآمد در ایران. *نشریه پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار*، ۱(۳)، ۱۱-۲۵.
- درودی، مسعود (۱۳۹۶). رویکرد آرایش سیاسی: کاربست نظریه‌ای بدیل به منظور فهم ناکارآمدی سیاستگذاری صنعتی در ایران (با تأکید بر برنامه‌های پنج‌گانه توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ۱۳۶۸-۱۳۹۲). *اولین کنفرانس حکمرانی و سیاستگذاری عمومی*.
- رفوگر آستانه، حسین، و فقیهی، مهدی (۱۳۹۱). شناسایی و اولویت‌بندی شاخص‌های سیاستگذاری توسعه صنعت نرم‌افزار ایران. *نشریه مدیریت صنعتی دانشکده علوم انسانی*، ۷(۲۲)، ۹۹-۱۰۶.
- رنجبر، رحیم (۱۳۸۷). استراتژی توسعه صادرات صنعتی ایران. *نشریه توسعه صادرات*، ۱(۷۲)، ۳۲-۳۴.
- رهبر، فرهاد، و میرشجاعیان حسینی، حسین (۱۳۸۸). ارزیابی استراتژی ملی و منطقه‌ای توسعه صنعت پتروشیمی کشور. *نشریه مطالعات اقتصاد انرژی*، ۶(۲۱)، ۲۹-۶۵.
- زمانیان، مصطفی؛ خاجی، محمدرضا، و باقری مقدم، ناصر (۱۳۸۹). *تحلیل راهبردی صنعت پلاستیک کشور با استفاده از رویکرد سیاستگذاری مبتنی بر تحلیل زنجیره ارزش صنعت*. پنجمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت استراتژیک.
- سالارزهی، حبیب‌الله، و امیری، یاسر (۱۳۸۹). تحلیل توسعه‌یافتگی بهره‌وری صنایع ایران با استفاده از تاکسونومی عددی. *نشریه پژوهش‌های مدیریت*، ۳(۹)، ۱۱۵-۱۳۱.
- سیدنورایی، سیدمحمدرضا، و خوشکلام خسروشاهی، موسی (۱۳۹۲). منبع طبیعی نفت و پیشرفت اقتصادی ایران: چالش‌ها و راهکارها. *نشریه مجله اقتصادی*، ۱۳(۱۱ و ۱۲)، ۵-۳۰. <http://ejip.ir/article-1-675-fa.html>
- شاگری، رویا، و مولایی، سوران (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی سیاست‌های توسعه صنعتی ایران و کره جنوبی. *نشریه مجله اقتصادی*، ۱۸(۳ و ۴)، ۸۷-۱۰۲. <http://ejip.ir/article-1-1066-fa.html>
- شفیعا، محمدعلی، و موسوی لقمان، سیده‌اشرف (۱۳۹۲). نقش مردم در پیشرفت اقتصادی در اندیشه مقام معظم رهبری. *نشریه اقتصاد اسلامی*، ۱۳(۵۱)، ۳۵-۶۱. http://eghtesad.iict.ac.ir/article_16872.html
- شهیدی، محمدنقی (۱۳۷۶). بررسی سیاست صنعتی ژاپن. *نشریه دانش و مدیریت*، ۱(۳)، ۲۳-۳۳.
- صدیقی، کورس (۱۳۸۴). الزامات راهبردی و چارچوب سیاستی توسعه صنعتی ایران: حلقه مفقوده برنامه‌های انتخاباتی داوطلبان ریاست جمهوری. *نشریه بورس*، ۱(۴۸)، ۱۶-۲۵.
- سیفوری، بتول، و تقوی، رامین (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه ایران قبل و بعد از انقلاب و ارائه راهبردهای محوری. *نشریه آفاق علوم انسانی*، ۲(۲۲)، ۱-۲۳.
- عابدین مقانکی، محمدرضا (۱۳۸۶). رتبه‌بندی فعالیت‌های صنعتی ایران، چارچوبی برای عملیاتی کردن

- طرح راهبرد توسعه صنعتی کشور. نشریه بررسی‌های بازرگانی، ۱(۲۲)، ۷-۳۱.
- عظیمی، حسین (۱۳۸۲). چالش‌های توسعه صنعتی. نشریه راهبرد، ۷(۳۰)، ۱۶۶-۱۹۱.
- علی‌احمدی، علیرضا، و خیرخواه، امیرسامان (۱۳۸۰). روش تولید تمیزتر در توسعه پایدار صنعتی. نشریه تدبیر، ۱(۱۱۸)، ۴۹-۵۴.
- فاضلی، محمد، و محمودیان، معصومه (۱۳۹۵). تحول نقش دولت در صنعتی شدن: بررسی تطبیقی-تاریخی ایران و مالزی. نشریه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۵(۱)، ۱۱۵-۱۴۵. https://sociology.tabrizu.ac.ir/article_4911.html
- فریزن، اسکات؛ هاوالت، مایکل؛ رامش، ام، و ژوون، وو (۱۳۹۳). توسعه پایدار جهت بازسازی سیاستگذاری یکپارچه. ترجمه یحیی کمالی و مجید احتشامی، انتشارات انگیزه.
- فزونی اردکانی، زهرا؛ فرهادیان، همایون، و پزشکی‌راد، غلامرضا (۱۳۹۶). تعیین درجه توسعه‌یافتگی صنایع لبنی استان‌های ایران؛ کاربرد تکنیک تاکسونومی عددی. نشریه علوم و صنایع غذایی ایران، ۱۴(۶۴)، ۵۱-۶۰. <http://fsct.modares.ac.ir/article-7-8024-fa.html>
- فولادی، مهران، و زنگنه، افسانه (۱۳۹۵). سیاست‌های نوآوری تامین مالی برای توسعه کارآفرینی مقایسه سنگاپور، تایوان و ایران. دومین کنفرانس بین‌المللی و چهارمین همایش ملی ایده‌های نوین مدیریت و اقتصاد.
- قاسم‌زاده، محمدباقر (۱۳۷۷). تحقیق و توسعه در واحدهای صنعتی - تولیدی. نشریه تدبیر، ۱(۸۳)، ۳۷-۴۱.
- گرشاسبی، علیرضا؛ اسمعیلی‌پور ماسوله، الهام، و میان‌دوآبچی، الناز (۱۳۹۵). مولفه‌های کلیدی سیاست صنعتی با رویکرد جدید در راستای بهبود رقابت‌پذیری منطقه‌ای. نشریه بررسی‌های بازرگانی، ۱۴(۷۹)، ۱-۱۴. http://barresybazargani.itsr.ir/article_28144.html
- معصومی‌راد، رضا (۱۳۹۰). تبیین اهمیت سرمایه اجتماعی در سیاستگذاری و برنامه‌ریزی توسعه پایدار در ایران. نشریه رهنامه سیاستگذاری سیاسی، دفاعی و امنیتی، ۲(۴)، ۲۷-۵۶.
- مهدوی عادل، محمدحسین (۱۳۷۴). نقش تحقیقات در توسعه صنعتی کشورهای در حال توسعه. نشریه دانش و توسعه، ۱(۲)، ۱۱۳-۱۲۴.
- مولر، پیتر (۱۳۸۳). سیاستگذاری عمومی. ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، انتشارات دادگستر.
- نبوی، سیدمرتضی، و ملایری، محمدحسین (۱۳۷۵). درآمدی بر سیاستگذاری صنعتی در ایران. نشریه اندیشه، ۱(۲۱)، ۱۶-۴۴.